

La conquesta romana de Catalunya

La conquesta romana de Catalunya

Jaume Noguera

Il·lustracions de Francesc Riart

INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA
Tarragona, 2011

Noguera Guillén, Jaume

La Conquesta romana de Catalunya

ISBN 9788493903329

I. Institut Català d'Arqueologia Clàssica II. Títol

1. Guerra Púnica, 2a, 218-201 aC – Campanyes – Catalunya 2. Romans – Catalunya 3. Catalunya – Història – 218 aC-415 dC, Període romà 946.71”.../418”

Aquest treball és fruit del “Projecte de recerca arqueològica sobre els campaments militars d'època republicana en el curs inferior de l'Ebre”, investigació finançada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el premi beca Pons d'Icart d'Arqueologia 2006 de l'Ajuntament de Tarragona i per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya (2007 ACOM 00030).

El llibre, com a “publicació il·lustrada sobre la Segona Guerra Púnica a Catalunya”, ha comptat amb el suport econòmic de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya (AGAUR, 2007 ACDC 00082, atorgat a la Universitat de Barcelona) i de la Diputació de Tarragona (subvencions a entitats sense ànim de lucre de les comarques de Tarragona i de les Terres de l'Ebre 2010).

© d'aquesta edició, Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

Plaça d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona

Telèfon 977 24 91 33 – fax 977 22 44 01

info@icac.net – www.icac.net

© del text, les fotografies i els mapes, Jaume Noguera Guillén

© de les il·lustracions, Francesc Riart i Jou

Primera edició: febrer del 2011

Coordinació: Publicacions de l'ICAC

Correcció: Montserrat Coll Boada

Disseny i maquetació: Sílvia Angelet Gimeno

Impressió: Gràfiques Raventós Suau

Coberta: tropes d'Anníbal creuant el riu Ebre davant del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre). Il·lustració: Francesc Riart

Contracoberta: unça romana i bronze hispanocartaginès del campament de la Palma – *Nova Classis*. Foto: Jaume Noguera Guillén

Dipòsit Legal: T-111-2011

ISBN: 978-84-939033-2-9

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Índex

INTRODUCCIÓ.....	7
Causes de l'enfrontament.....	9
Els bàndols enfrontats. Armament, tàctiques i ordre de batalla	11
L'OFENSIVA CARTAGINESA	20
Els preliminars.....	20
L'atac a Sagunt (219 aC)	20
El pas de l'Ebre (218 aC)	21
EL CONTRAATAc ROMÀ	26
El desembarcament a Empúries (218 aC).....	26
La batalla de Cissa (218 aC)	26
L'AVANÇ DELS ESCIPIONS VERS EL SUD (217-212 aC)	31
La batalla naval de les boques de l'Ebre (217 aC)	31
El campament de <i>Nova Classis</i> – la Palma (217 aC)	33
L'arribada dels romans a Sagunt (217 aC)	34
<i>Hibera</i> (216 aC)	35
<i>Intibili</i> (215 aC) i la reconquesta de Sagunt (212 aC)	38
EL DESASTRE DE L'OFENSIVA ROMANTA	40
L'atac combinat romà, la derrota i la retirada (211 aC).....	40
L'ARRIBADA DE REFORÇOS.....	43
Els reforços de Gai Neró (211 aC).....	43
El desembarcament de Publi Corneli Escipió (210 aC).....	45
LA CONQUESTA DE <i>QART HADASHT</i> (209 aC).....	48
EL DESPLAÇAMENT DELS COMBATS AL SUD D'IBÈRIA.....	54
<i>Baecula</i> (208 aC)	54
Combats a la vall del Guadalquivir (207 aC).....	55
<i>Ilipa</i> (206 aC)	56
La rebel·lió del campament de <i>Sucro</i> (206 aC).....	58
LA VICTÒRIA ROMANA	59
La rebel·lió d'Indíbil i Mandoni (206 aC).....	59
La retirada cartaginesa de la Península (206 aC).....	59
EPÍLEG. LA SUFOCACIÓ DE LES REVOLTES INDÍGENES	61
La conquesta i pacificació de la vall de l'Ebre (205-183 aC).....	61
L'exemple del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre)	65

La Segona Guerra Púnica va ser el segon enfrontament entre les dues grans potències de l'antiguitat a la Mediterrània central, Roma i Cartago. El conflicte armat va durar disset anys, entre el 218 i el 202 aC, i no només va enfrontar romans i cartaginesos sinó que també s'hi van veure involucrats un gran nombre de pobles: íbers i celtíbers de la península Ibèrica, maures, nòmides i libis del nord d'Àfrica, celtas a banda i banda dels Alps, sicans, sículs, sards i baleàrics de les illes, grecs de les colònies occidentals de *Massalia* i *Emporion*, però també del sud d'Itàlia i Sicília, com Tàrent o Siracusa, o fins i tot el regne macedònic de Filip V. Sens dubte, es va tractar d'un conflicte de grans proporcions, que va requerir una quantitat ingent de recursos econòmics i la mobilització de centenars de milers de soldats.

Didracma romanocampana encunyada entre el 280 i el 276 aC al sud de la península Itàlica. Anvers, cap de Mart amb casc corinti; revers, cap de cavall; darrere, espiga. Es tracta d'una de les primeres emissions romanes d'argent, seguint prototipus grecs.

La Primera Guerra Púnica entre Roma i Cartago es va desenvolupar entre el 264 i el 241 aC i va tenir com a principal escenari l'illa de Sicília, a mig camí entre l'expansionisme de les dues potències. Aquest primer enfrontament

es va convertir en una guerra de desgast, de la qual Roma va sortir vencedora per la seva capacitat de mobilitzar més recursos econòmics i humans. Roma, com a conseqüència immediata, va conquerir les illes de Sicília, Còrsega i Sardenya, de manera que Cartago es va veure limitada a les seves possessions al nord d'Àfrica, entorn de l'actual Tunísia. En aquest context, l'ocupació cartaginesa posterior del sud de la península Ibèrica va tenir com a objectiu la seva recuperació econòmica i militar.

Així, a finals del segle III aC, just abans del segon enfrontament, el mapa polític de la Mediterrània es caracteritzava pel control romà de la península Itàlica i de les illes esmentades. A més, també mantenia un protectorat a la costa d'Il·líria.

Al seu torn, Cartago, a part del seu propi territori, mantenia aliances amb els libis i nòmides del nord d'Àfrica i, a més, dominava el sud i l'est de la península Ibèrica.

Finalment, la Mediterrània oriental estava dividida entre els regnes hel·lenístics, hereus de l'imperi d'Alexandre, sotmesos a lluites contínues: Ptolomeu IV a Egipte, Antíoc III a Síria i el jove Filip V a Macedònia.

En aquest context bèl·lic, la península Ibèrica, en general, i el nord-est peninsular, en particular, van tenir una importància estratègica considerable, molt superior a la que tradicionalment se'ls ha atorgat. De l'antiga Ibèria els cartaginesos van obtenir els soldats i els recursos econòmics per iniciar la guerra. Conscients d'aquest fet, els romans, de bon principi, van destinar un exèrcit consular per a atacar el nucli del poder bàrquida. Entre el 218 i el 209 aC, romans i cartaginesos van enfrontar-se

Dominis de Cartago i Roma en el Mediterrani central i occidental a l'inici de la Segona Guerra Púnica.

al sud de l'actual Catalunya i al nord del País Valencià. I cal recordar que Anníbal no va patir cap derrota definitiva a Itàlia i que, si va abandonar-la el 203 aC, va ser a conseqüència de la invasió de l'Àfrica que dugué a terme Publi Corneli Escipió l'any 204 aC, una vegada derrotats i expulsats els cartaginesos de la península Ibèrica el 206 aC.

Durant deu anys, Àsdrubal Barca va intentar derrotar els exèrcits romans a Ibèria per poder creuar els Pirineus i els Alps amb l'objectiu d'enviar reforços al seu germà Anníbal, cosa que no va aconseguir fins al 208 aC, tot i que un any després va ser derrotat i mort a la batalla del riu Metaure, al nord d'Itàlia. Durant aquest temps, la

presència de les legions romanes a l'actual Catalunya no només va impedir el proveïment i els reforços de les tropes d'Anníbal des d'Ibèria, sinó que, a més, va obligar la metròpoli cartaginesa a enviar-hi tropes que eren imprescindibles per a Anníbal a Itàlia. En definitiva, una de les causes més importants que expliquen la derrota final cartaginesa durant la Segona Guerra Púnica va ser la victòria romana a la península Ibèrica.

D'altra banda, cal ser conscients que el nostre coneixement sobre aquest enfrontament bèl·lic és esbiaixat, ja que les fonts escrites que es conserven són clarament

filoromanes. Tot i així, l'historiador grec Polibi, originari de Megalòpolis, al Peloponès, ens ha deixat una de les descripcions més fiables sobre aquests fets, gràcies a la seva formació militar hel·lenística, però sobretot perquè va conèixer personalment alguns dels protagonistes del conflicte i va ser a Hispània al costat del seu amic i benefactor Escipió Emilià. Malgrat això, cal no oblidar que va ser un protegit d'aquesta família i que, per tant, la seva versió dels fets sempre és benivolent amb els romans i, sobretot, amb els Escipions. Un cas molt similar és el de Tit Livi, nascut a l'antiga Pàdua l'any 59 aC, molts anys després. Malgrat que en els escrits de Livi sovint es detecten duplicitats, discrepàncies cronològiques o, fins i tot, inexactituds, la seva obra serveix per completar la de Polibi, de la qual ens manquen diversos fragments, especialment del període comprès entre el 216 i el 211 aC.

Causas de l'enfrontament

L'enfrontament armat entre romans i cartaginesos el 218 aC va ser inevitable. Tots dos contendents no van fer res per defugir-ho, més aviat al contrari. En certa manera, es pot plantejar un paral·lelisme entre l'Alemanya posterior a la Primera Guerra Mundial i l'Estat cartaginès després de la Primera Guerra Púnica. En tots dos casos els vençuts (cartaginesos i alemanys) ho van ser més per esgotament que no pas per derrotes al camp de batalla. Això va provocar una sensació d'humiliació, agreujada per les dures condicions imposades pels vencedors, com la cessió de territoris (Alsàcia i la Lorena, en el cas alemany, i Sicília, en el cas dels cartaginesos). A més, el bàndol derrotat va haver de pagar unes sumes ingents de diners per a indemnitzacions de guerra. Per acabar-ho d'adobar, Roma es va aprofitar de problemes interns de Cartago (la rebel·lió de les seves tropes mercenàries) per arrabassar-li les illes de Còrsega i Sardenya, igual que van fer els aliats, sobretot França, quan va ocupar la conca del Ruhr el 1923. Aquesta situació va crear un estat d'odi i d'animadversió permanent en els vençuts, especialment acusat entre els estaments militars, que consideraven que la situació no era producte de la derrota dels exèrcits, sinó de les intrigues i dels interessos particulars de determinades faccions polítiques. En aquest context és molt probable que es produís el que ens transmeten les fonts antigues romanes: el pare del famós Anníbal, Amílcar Barca, el qual es va haver de retirar invicte de l'illa de Sicília, va fer jurar al seu fill odi etern als romans.

En qualsevol cas, després de la Primera Guerra Púnica i de la revolta dels mercenaris, Cartago es trobava en un estat de greu crisi econòmica i social, amb l'exèrcit i la seva flota sota mínims. Va ser el mateix Amílcar, membre de la influent família cartaginesa dels Barca, qui, el 236 aC, va iniciar la conquesta cartaginesa de la península Ibèri-

ca, amb l'objectiu de reconstruir la potència econòmica i militar púnica. De fet, la conquesta dels territoris meridionals de la península Ibèrica va ser una empresa dels Barca, ja que, quan morí Amílcar, el 229 aC, el va succeir el seu gendre Àsdrubal. La conquesta cartaginesa es va iniciar a partir de les antigues colònies semites del sud peninsular (*Gadir, Malaca, Sexi...*) i després va passar a ocupar la vall del Guadalquivir, un territori ric en recursos, sobretot en mines de plata, cosa que els va permetre encunyar moneda per reconstruir l'exèrcit de mercenaris i pagar els deutes de guerra, de manera que els cartaginesos ràpidament van tornar a ser una potència econòmica i militar. L'any 227 aC, Àsdrubal va fundar *Qart Hadasht* ('ciutat nova'), origen de l'actual Cartagena.

Shekel de Gadir. Anvers, cap d'Hèlios; revers, dues tonyines.

Aquesta recuperació era vista com una amenaça per Roma, però en aquells moments la República estava en guerra contra els gals de la Cisalpina, situats al sud dels Alps, de manera que no els interessava un segon front bèl·lic. Igualment, les colònies gregues de *Massalia* i *Emporion*, aliades de Roma, veien amb preocupació que els cartaginesos guanyaven poder i influència sobre les poblacions iberes i celtiberes d'Ibèria. Aquesta conjuntura política explica el darrer dels tractats entre

Roma i Cartago, acordat el 226 aC, en el qual s'estipulava que cap de les dues potències podia creuar el riu Ebre amb intencions bèl·liques. Això va deixar les mans lliures a Àsdrubal al sud del riu per sotmetre grans territoris, fins i tot de l'interior peninsular.

El 221 aC Àsdrubal fou assassinat i el va succeir en el comandament el fill d'Amílcar, Anníbal Barca, amb només 25 anys. Des d'un primer moment, Anníbal va continuar l'expansió cartaginesa a la Península. Aquell mateix any i el següent va sotmetre diverses tribus del centre de la Península, com els olcades, de la vall superior del riu Tajo; els carpetans, de la vall mitjana del mateix riu, i els vacceus, de la conca del riu Duero. Els saguntins es van veure amenaçats per aquest expansionisme, motiu pel qual van demanar ajuda a Roma. Sagunt es convertia així en el *casus belli* que donà inici a la segona guerra entre Roma i Cartago. Només havien hagut de passar 23 anys perquè tornessin a enfrontar-se els dos grans poders hegemònics de la Mediterrània central i occidental, i amb ells van arrossegar un gran nombre de pobles d'Ibèria, d'Itàlia, del sud de la Gàl·lia, del nord d'Àfrica, de les illes del Mediterrani o dels Balcans, fins al punt que es pot considerar l'inici d'una veritable “guerra mundial”, segons els paràmetres de l'època.

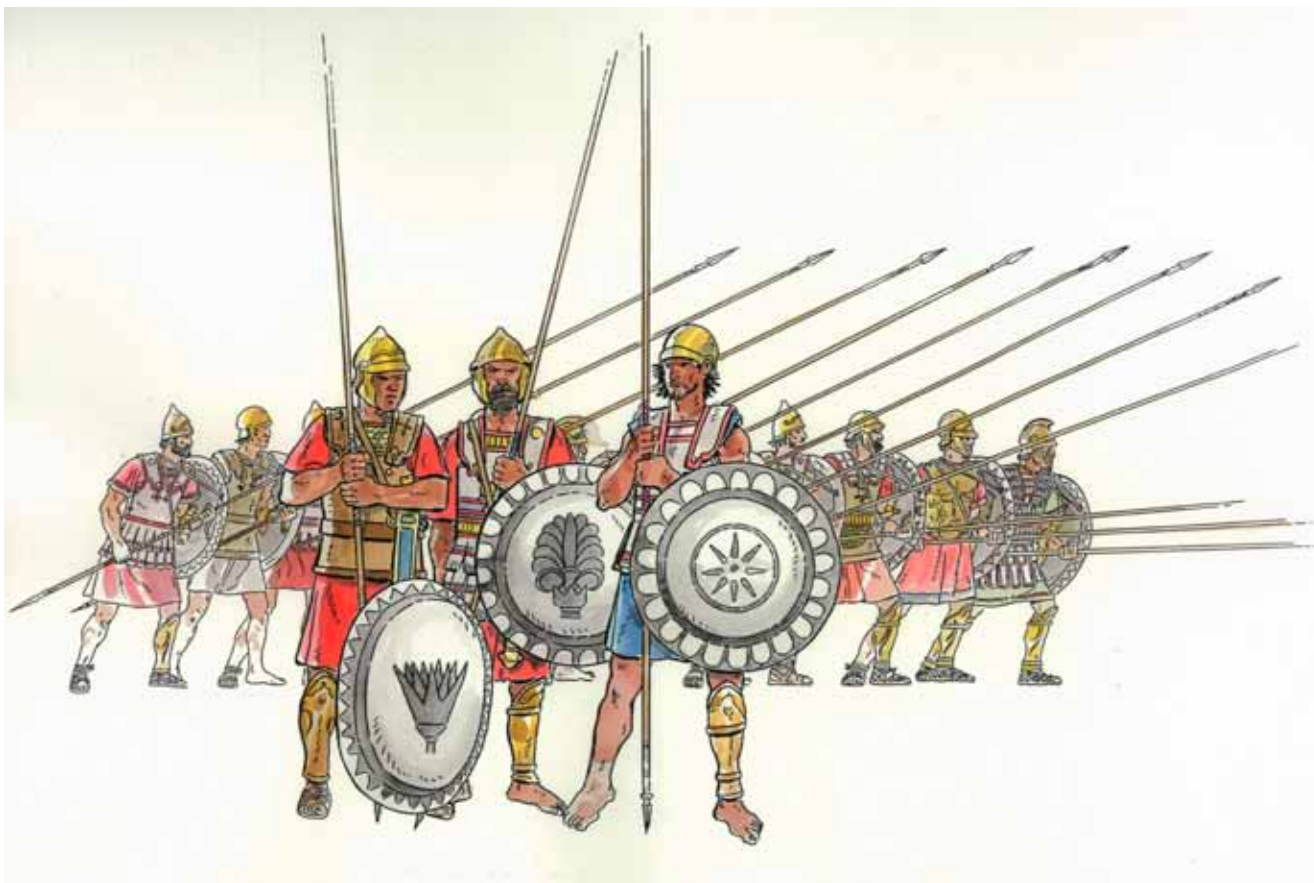

Zona de domini cartaginès a la península Ibèrica el 219 aC.

Els bàndols enfrontats. Armament, tàctiques i ordre de batalla

L'exèrcit púnic era, bàsicament, un exèrcit integrat per mercenaris o per soldats procedents de regnes tributaris, excepte la major part dels comandaments, formats per cartaginesos. El nucli d'aquestes tropes eren els

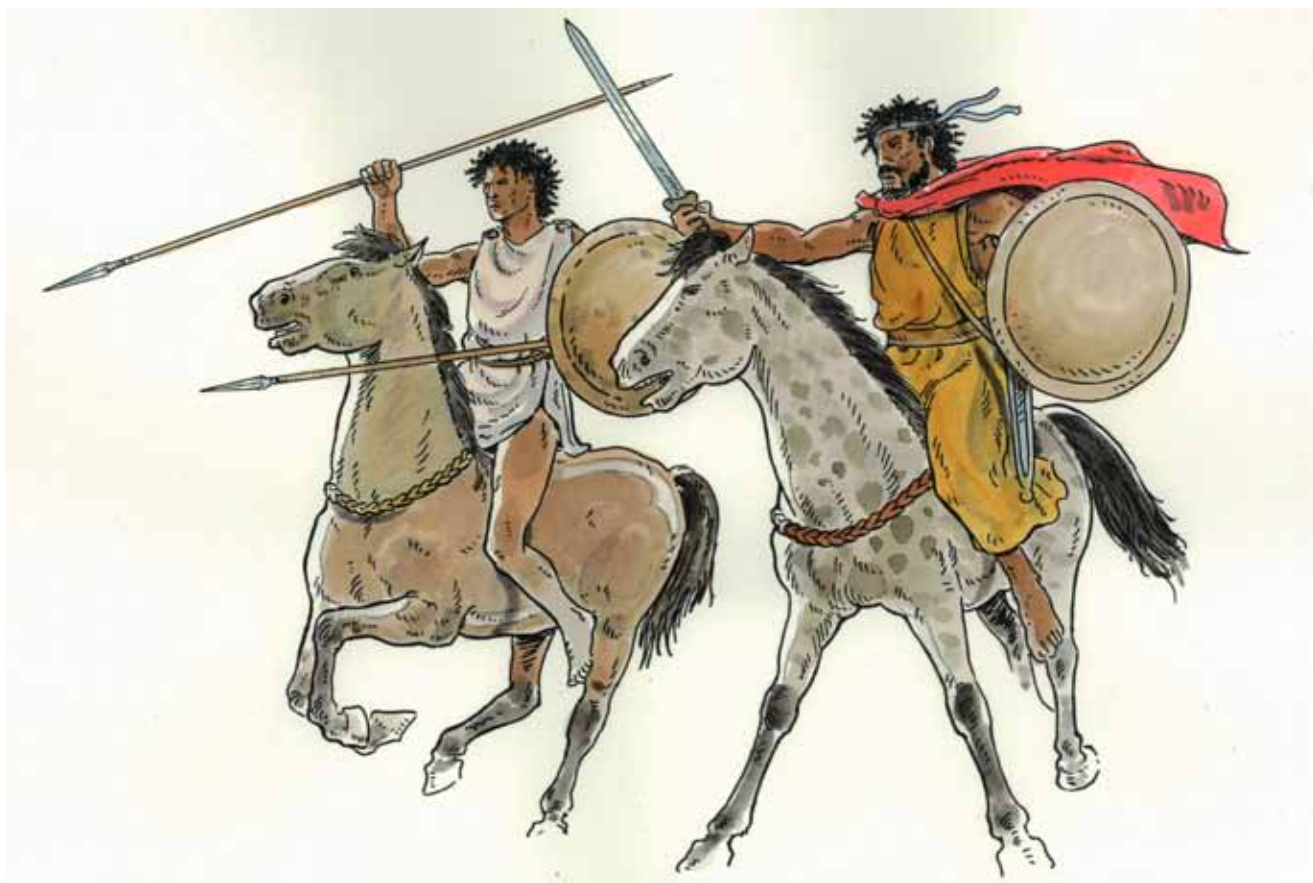
libiofenicis, soldats procedents de poblacions formades per barreja de cartaginesos i indígenes nord-africans. L'armament i tàctiques de combat eren hel·lenístics, ja que reproduïen la falange macedònica: casc grec, sovint

Infanteria de línia libiofenícia, amb armament i ordre de batalla de tipus macedònic.

de tipus traci, cuirassa lleugera de cuir, espasa curta i un escut rodó que deixava les dues mans lliures per poder sostenir l'armament principal, la *sarissa*, una llança d'uns sis metres de longitud. Aquests soldats formaven en un ordre molt tancat, de manera que el front presentava un bosc de puntes de ferro gairebé impenetrable. Per contra, la seva capacitat de maniobra al camp de batalla

era reduïda. La cavalleria libiofenícia també reproduïa els models hel·lenístics, amb cuirassa de cuir, escut circular i javelines, en el cas de la cavalleria lleugera, o sarisses més curtes, en el cas de la cavalleria pesada. Però el cos de cavalleria lleugera més important l'integraven mercenaris nòmides. Aquests genets no portaven armadura, només un petit escut fet amb materials lleugers (fusta, vímet...).

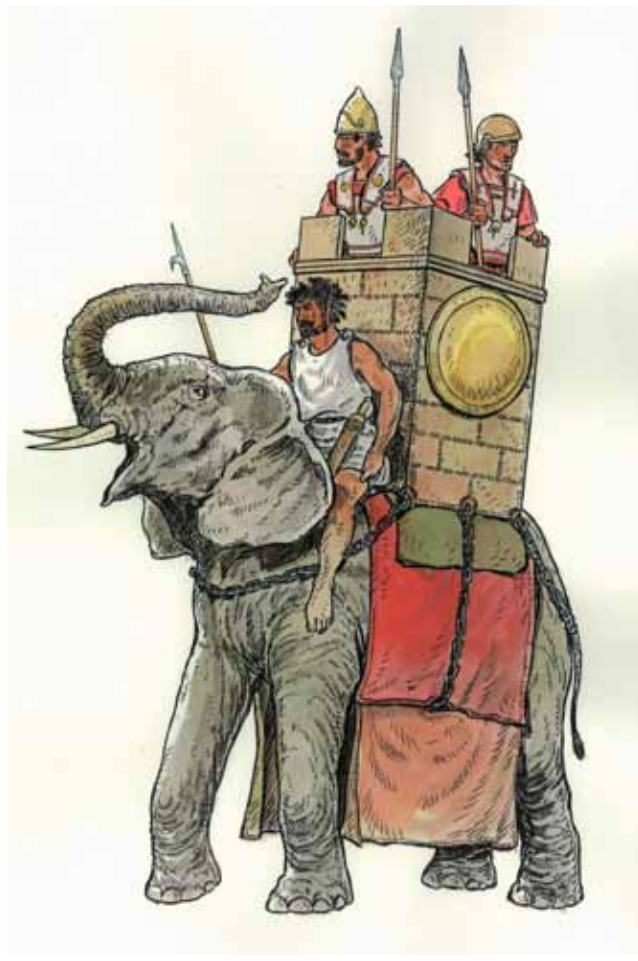

Genets nòmides, la millor cavalleria lleugera de la Segona Guerra Púnica.

Com a armes ofensives portaven una espasa curta i dues javelines. Evidentment, en un combat cos a cos perllongat contra genets més ben protegits i armats no tenien gaires opcions de victòria, però aquesta no acostumava a ser la seva tàctica. Els genets nòmades es distingien per la seva mobilitat i rapidesa, es desplaçaven ràpidament d'un punt a l'altre del camp de batalla i, el més important, no entraven en el cos a cos, sinó que s'acostaven als enemics, llençaven les javelines i retrocedien. Aquest contingent es convertia així en un cos de cavalleria que perseguia i assetjava constantment l'enemic, abans, durant i després de la batalla, fins al punt que li impedia aprovisionar-se d'aigua o aliments, realitzar una marxa o, fins i tot, descansar. La importància de la cavalleria nòmada va ser tal que, quan es va passar al bàndol romà, al final de la Segona Guerra Púnica, es va convertir en un dels factors decisius de la derrota cartaginesa.

Els exèrcits cartaginesos també estaven integrats per mercenaris d'altres pobles de la Mediterrània occidental, com els lígurs, els gals o els mauritans, però, evidentment, en les campanyes de la península Ibèrica cal incloure els soldats procedents de les ciutats semites d'Ibèria (*Gadir*, *Ebusus*, etc.), tot i que la majoria de soldats procedien, sobretot, de pobles mercenaris o tributaris ibers o celtibers, com els turdetans, els edetans o els ilergets. Aquestes tropes disposaven de cossos d'infanteria i cavalleria pesada i lleugera, i estaven habituades a combatre en ordre tancat. Però no tenien la capacitat de maniobra dels exèrcits hel·lenístics i, encara menys, de les legions romanes, ni tampoc podien plantejar-se el setge d'una ciutat. La seva manera de combatre era el combat a camp obert o bé els atacs per sorpresa. Ara bé, el seu armament era tan o més efectiu que el dels romans o el dels altres pobles de la Mediterrània. Així, els soldats ibers disposaven d'un escut petit de forma arrodonida, la *caetra*, o també d'un de més gran de forma rectangular, similar al que portaven els romans. El seu armament ofensiu constava d'una espasa curta lleugerament corbada que feria de tall i d'estocada,

la falcata, tot i que les tribus celtiques o els ibers del nord utilitzaven una espasa recta, més llarga i pesada. L'armament es completava amb javelines i llances, entre les quals destacava el *soliferreum*, una llança completament de ferro amb un gran coeficient de penetració.

Elefant de batalla cartaginès. El fet de no ser gaire grossos posa en dubte que portessin soldats a sobre.

Finalment, cal dir que els elefants que van utilitzar els cartaginesos com a ariet per trencar les formacions enemigues actualment estan extingits. Feien uns 2,5 metres d'alçada i, per tant, eren més petits que els elefants indis o que els elefants africans de sabana que coneixem. No hi ha acord entre els especialistes per determinar si es tractava d'una espècie que habitava el nord d'Àfrica (*Loxodonta africana pharaoensis*) o si era

l'elefant africà de bosc (*Loxodonta africana cyclotis*). Probablement, el conductor de l'elefant, el *mahout*, sí que era indi. Duia un punxó per clavar-lo amb un cop de martell a la base del crani de l'elefant, per si l'animal embogia enmig d'una batalla i es girava contra el seu exèrcit, un dels perills de la utilització d'aquests animals, els quals van tenir un paper més aviat anecdòtic durant la guerra.

Cavalleria pesada cartaginesa, oficial amb cuirassa metàl·lica i genet libiofenici amb cuirassa de lli, tots dos armats amb escut rodó i llances.

Quant a l'exèrcit romà, cal recordar que a finals del segle III aC encara era un exèrcit de ciutadans, format per lleves anuals segons el seu poder adquisitiu, i que els soldats mateixos s'havien de costejar l'equipament militar. Ordinàriament les tropes estaven comandades pels dos cònsols, cada un amb un exèrcit consular format per dues legions de soldats romans més dues més d'aliats llatins. Cada una d'aquestes legions, aproximadament, constava d'uns 5.000 soldats i 400 genets, de manera que un exèrcit consular era constituït per uns 20.000 homes. Els ciutadans més adinerats integraven la cavalleria, els *equites*, mentre que la infanteria també estava dividida en diferents cossos segons la qualitat i el cost de l'armament, o depenent de si eren veterans. Els *triarii* eren els més experimentats i quedaven en tercera línia, mentre que els *hastati* i *principes* formaven la primera i segona línies, respectivament. Per últim, els *velites* eren infants lleugers, armats amb petits escuts, sense cuirassa i amb javelines, normalment utilitzats com a exploradors a l'inici de les batalles, per la qual cosa patien moltes baixes. El principal avantatge de les legions romanes era la seva capacitat de maniobra, fins i tot, enmig del combat, gràcies a la subdivisió en unitats més petites, els maníples i les centúries. Aquesta característica permetia que, una vegada iniciada la lluita, es poguessin retirar unitats esgotades de la primera línia i es poguessin substituir per altres de refresc.

Per contra, un dels principals desavantatges de l'exèrcit romà era que els seus alts comandaments no eren professionals, sinó que eren càrrecs polítics escollits amb capacitat per manar soldats (*imperium*), però això feia que cada any es canviés de comandament o que, a vegades, es nomenessin persones gens capaces. Conscients d'aquest fet, el senat romà va decidir perllongar durant diversos anys el comandament de les tropes, com és el cas dels Escipions a les campanyes de la península Ibèrica.

La vestimenta i l'armament dels legionaris eren, en contra de la visió tradicional, poc homogenis, ja que a cada soldat se'ls havia de pagar en funció dels seus propis recursos. En general, portaven una túnica curta, a sobre de la qual els més benestants es col·locaven una protecció metàl·lica, que podia anar des d'una planxa de metall que protegia el pit fins a cotes de malla, un tipus de protecció d'origen celta. Només uns quants cavallers i els alts comandaments disposaven de cuirassa metàl·lica anatòmica.

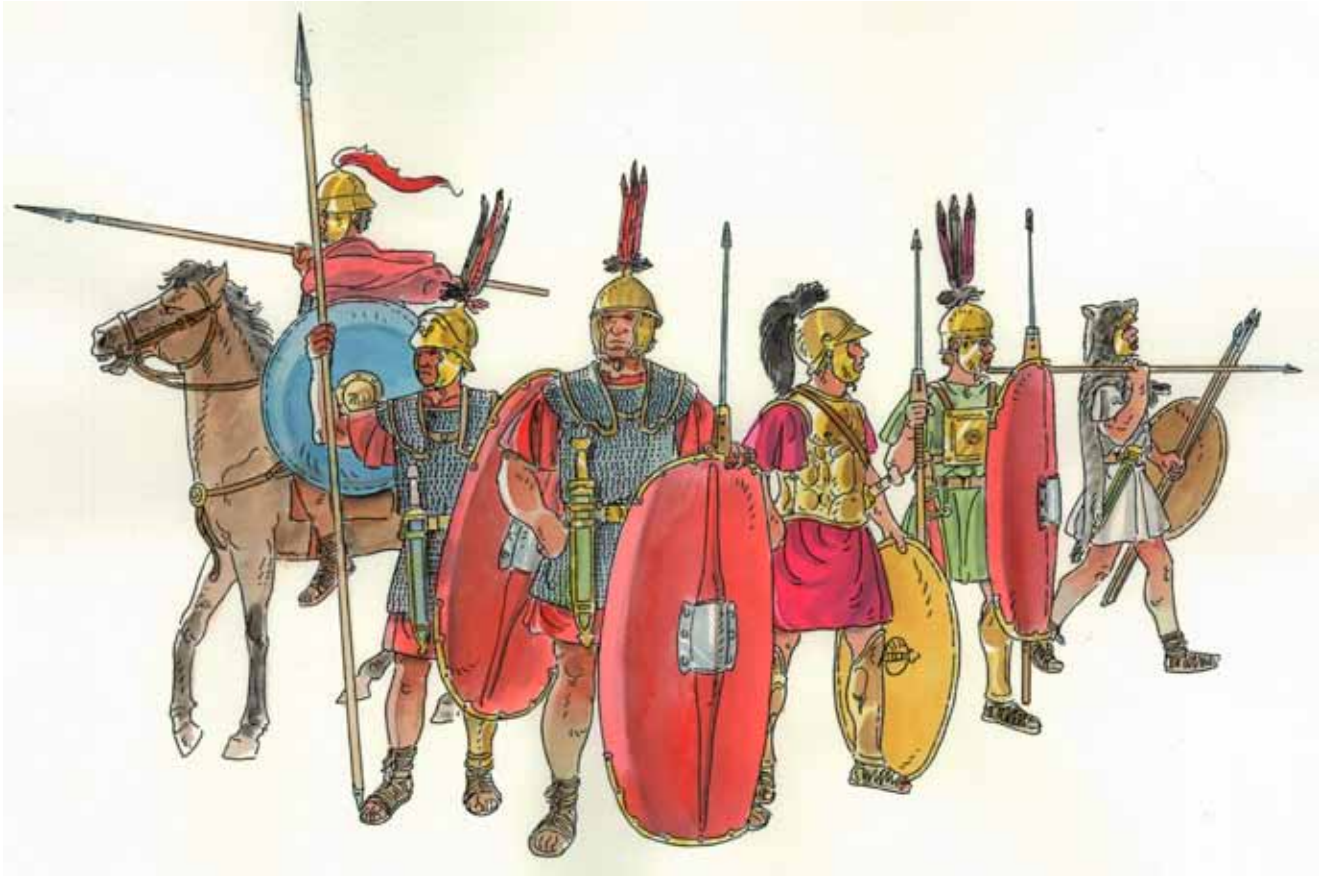
Per protegir el cap, els més adinerats se'l cobrien amb un casc grec de tipus etruscocorinti, tot i que la major part dels soldats utilitzaven el casc anomenat de Montefortino, també d'origen celta, decorat amb cimeres o plomalls. L'armament defensiu es completava amb un gran escut oval (*scutum*), mentre que els soldats amb més poder adquisitiu es protegien la part inferior de les cames amb gamberes metàl·liques.

L'armament ofensiu dels soldats de línia era una espasa curta que feria pels dos talls i també d'estocada, anomenada *gladius hispaniense*, però d'origen cèltic. Els *triarii* portaven una llança llarga, ja que normalment quedaven a la defensiva o completaven la derrota dels enemics, mentre que els *hastati* i els *principes* portaven dues javelines, anomenades *pila*.

El desplegament de l'exèrcit romà en combat era similar al de molts dels exèrcits antics, amb les tropes més experimentades i amb més poder combatiu al centre de la formació. Així, les dues legions romanes normalment se situaven al mig, mentre que en els flancs es desplegaven les forces aliades i la cavalleria. L'objectiu d'aquest dispositiu era enfonsar el centre de l'exèrcit enemic. Una vegada que els *velites* havien mantingut les primeres escaramusses, la legió avançava en formació. Quan era a prop de l'enemic, llençava una primera descàrrega de *pila*, més

lleugers, i pocs metres abans del contacte, una segona, amb els *pila* més pesats. Això feia que, en el moment previ al combat cos a cos, en què els legionaris utilitzaven la seva espasa protegits per grans escuts, les línies enemigues estiguessin delmades i desorganitzades. Però,

com hem dit, el gran avantatge de les legions romanes era la seva organització, la seva flexibilitat tàctica superior, gràcies a l'ús d'unitats més petites, i per sobretot la seva disciplina, amb uns càstigs molt severs per a qui la incomplia.

Soldats de les legions romanes. D'esquerra a dreta, equites, *triarium*, *hastatus*, oficial, *principes* i *velites*.

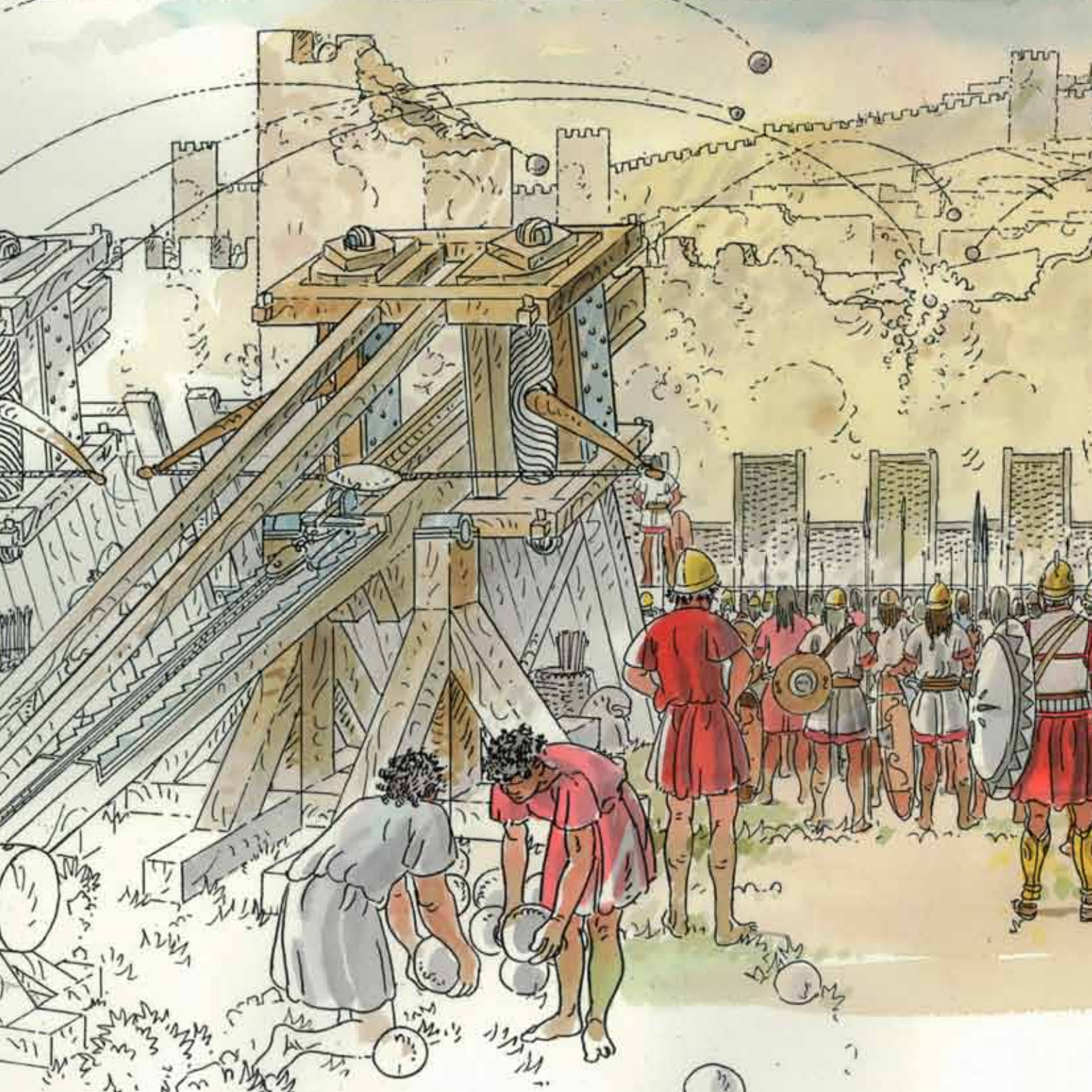

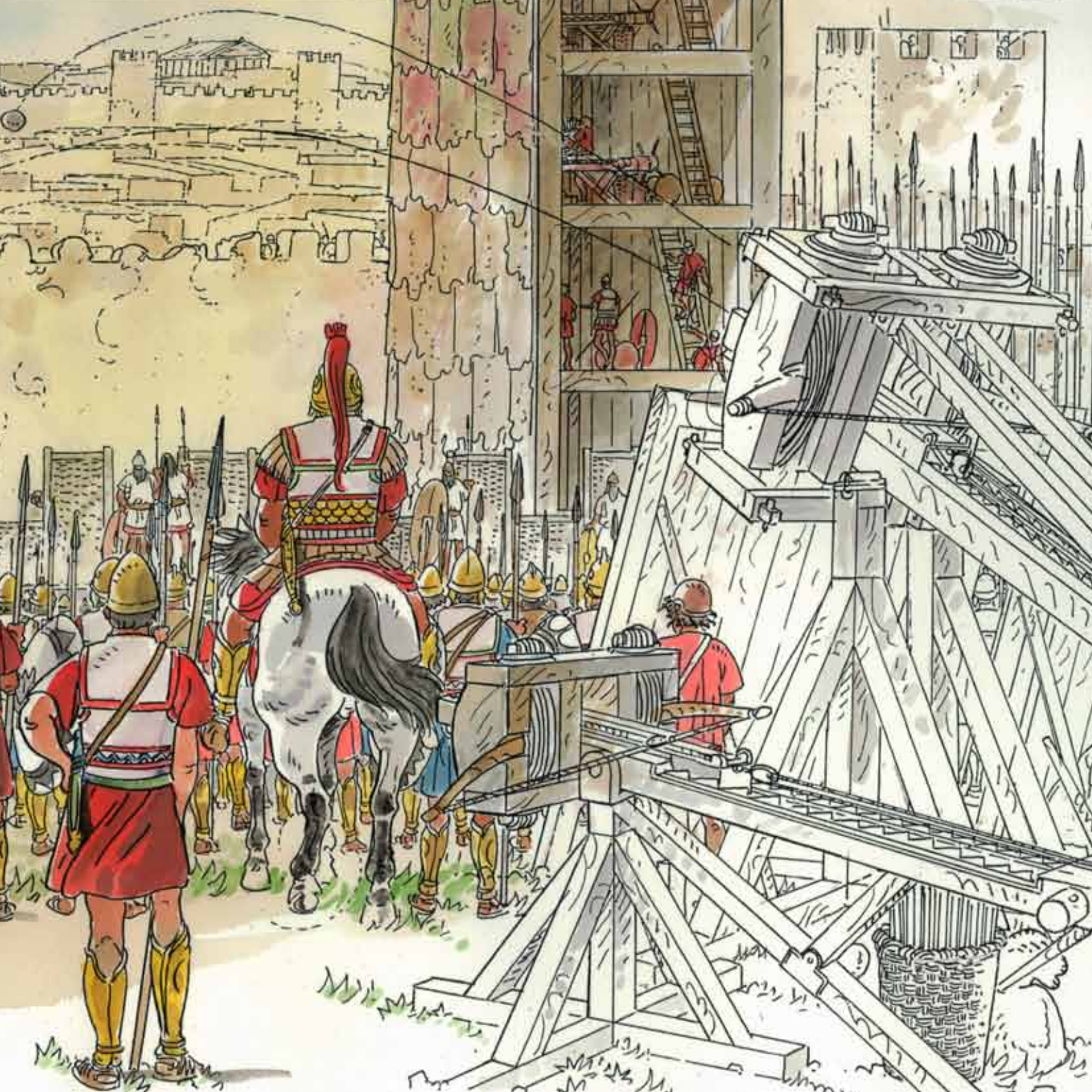
Un exemple de l'organització militar romana era la seva capacitat de marxar per territori enemic i construir cada nit campaments de campanya ben fortificats amb fossats, terraplens i palissades, en els quals cada soldat coneixia prèviament les seves tasques, la disposició de la seva tenda i els torns i la durada de les guàrdies.

Un aspecte interessant que cal tenir en compte en el desenvolupament de la guerra va ser l'ús de maquinària bèl·lica. A l'inici de la Segona Guerra Púnica només els grecs i els cartaginesos tenien els coneixements i la tècnica per construir i utilitzar màquines de setge i, específicament, artilleria de torsió, en concret, balistes llançadores de pedres i catapultes llançadores de grans dards de ferro (*pila catapultaria*). Els arsenals de les ciutats púniques i gregues, com *Qart Hadasht* o *Massalia*, eren plens d'aquestes màquines i, des del principi del conflicte, en van fer ús, com en el setge de Sagunt, el 219 aC.

En canvi, els romans, en un principi, no en tenien i, quan les van utilitzar, va ser en un moment avançat del conflicte i segurament amb l'ajut d'enginyers grecs, com en el setge de Siracusa o en l'atac a *Qart Hadasht*, on es van apoderar d'un gran nombre de peces artilleres.

Finalment, cal observar que, si la Primera Guerra Púnica s'havia decidit després de grans batalles navals amb centenars d'embarcacions en cada bàndol, durant la Segona Guerra Púnica els combats navals van ser escassos i poc significatius, segurament perquè Anníbal Barca va comprendre que la supremacia marítima havia passat a mans de Roma. De fet, després de la victòria de la flota romana a la desembocadura de l'Ebre l'any 217 aC, amb l'ajut d'un contingent de naus massaliotes, la flota cartaginesa va perdre tota capacitat ofensiva, fins al punt que els romans sovint van aprofitar la tripulació de les embarcacions per reforçar l'exèrcit de terra.

Els preliminars

Com ja hem comentat, abans de l'inici del conflicte, romans i cartaginesos s'havien compromès, mitjançant el tractat de l'Ebre de l'any 226 aC, a no traspasar aquest riu en armes. Sens dubte, tots dos bàndols van signar en benefici dels seus interessos. Roma en aquell moment estava compromesa amb una guerra amb els gals del nord de la península Itàlica, mentre que els seus aliats grecs veien amenaçada la seva influència a la península Ibèrica per l'expansionisme cartaginès. Al seu torn, els cartaginesos veien confirmada la seva hegemonia al sud i sud-est de la península Ibèrica, i podien dedicar els seus esforços a establir aliances i conquerir amplis territoris a la resta de la Península.

També cal tenir en compte l'estratègia d'Anníbal Barca per derrotar Roma. Durant la Primera Guerra Púnica va evidenciar-se que Roma disposava de grans recursos humans i materials, que superaven els de Cartago. L'única manera de derrotar Roma era que els seus aliats deixessin de fornir-la de tropes, diners i subministraments. I per aconseguir-ho calia portar la guerra fins al seu territori i suprimir aquestes aliances, Anníbal comptava amb els recursos dels seus dominis a la península Ibèrica i confiava que els reforços li arribarien per la mateixa via terrestre que ell mateix utilitzaria per arribar a la península Itàlica, a través dels Pirineus i els Alps. La ruta marítima quedava exclosa, davant de l'hegemonia naval dels romans amb el suport dels grecs de la zona.

← Pàgina anterior: Balistes, catapultes i torres d'assalt cartagineses durant el setge de Sagunt (219 aC).

L'atac a Sagunt (219 aC)

El nucli edetà d'Arse-Sagunt era una de les ciutats ibèriques més importants de la costa mediterrània. Se situava sobre un turó allargassat de 150 metres d'alçària i de gairebé un quilòmetre de longitud, a uns cinc quilòmetres del mar, i estava protegida per una doble línia de muralles, que defensaven el turó i el sector oriental, on se situava l'acròpolis.

Segons el tractat de l'any 226 aC, Sagunt era dins la zona d'influència cartaginesa, al sud de l'Ebre, però l'arqueologia i les fonts històriques confirmen que mantenia estrets vincles comercials i d'amistat amb Roma i amb les ciutats gregues de la Mediterrània occidental, com *Emporion*, fins al punt que hi havia lluites internes entre els partidaris dels cartaginesos i els que s'hi oposaven. La tensió entre els dos bàndols va desembocar en la mort d'un grup de filopúnics. Aquests enfrontaments i una disputa territorial amb un poble fronterer amb els arsetans, aliats dels cartaginesos, es van convertir en l'excusa per iniciar l'atac a Sagunt, un atac que formava part de l'estratègia d'Anníbal Barca per reprendre novament la guerra amb Roma. És evident que Sagunt es va convertir en un típic *casus belli*, però també és clar que l'atac cartaginès a la ciutat de Sagunt no infringia l'esperit del pacte entre els cartaginesos i els romans. La prova és que Anníbal va conquerir la ciutat després d'un llarg setge de vuit mesos i, tot i que els romans van considerar aquest atac com un acte bel·ligerant, no van fer res per socórrer la ciutat. En definitiva, tots dos bàndols esperaven la guerra, només calia una espurna per encendre la flama.

L'atac d'Anníbal a Sagunt tenia diversos objectius. Per una banda, el general cartaginès ja tenia planejat envair la península Itàlica, per tant, calia demostrar als pobles ibèrics el poder del seu exèrcit i així apaivagar les possibles rebel·lions un cop hagués marxat. Per altra banda, Sagunt era una de les ciutats indígenes més poderoses de la Península, aliada de romans i grecs. Per tant, no podia deixar enrere un potencial enemic, que, sens dubte, hauria estat utilitzat pels romans en un previsible desembarcament.

La primavera de l'any 219 aC, Anníbal Barca va iniciar l'atac. La importància de Sagunt i de les seves defenses van quedar paleses per la intensitat dels combats, en els quals fins i tot Anníbal va ser ferit en una cama. Part de les muralles van ser enderrocades gràcies a l'ús de maquinària de setge, com balistes, catapultes i torres d'assalt, però tot i així els saguntins van resistir. Finalment, la tardor de l'any 219 aC, Sagunt va caure i la majoria dels supervivents es va suïcidar. Evidentment, després d'un setge tan llarg i també per atemorir altres possibles nuclis de resistència, les tropes es van dedicar al saqueig i a la destrucció indiscriminada.

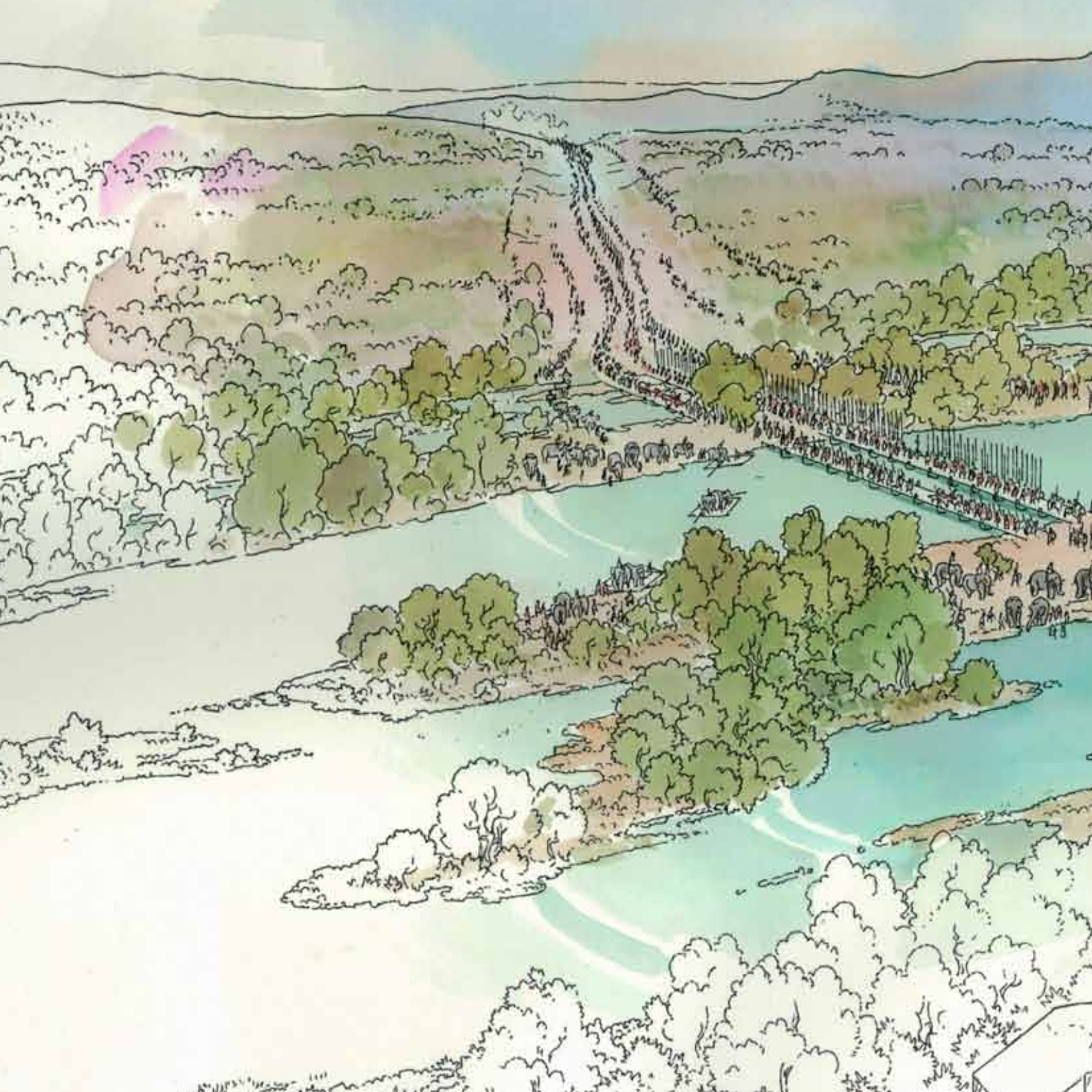
El pas de l'Ebre (218 aC)

Seguint el seu pla estratègic, Anníbal va retirar-se a *Qart Hadasht* per passar l'hivern i preparar-se per a la campanya de l'any següent. Amb aquest objectiu, va permetre a les tropes mercenàries indígenes retornar als seus llocs d'origen. A l'inici de la primavera de l'any 218 aC, Anníbal va sortir de *Qart Hadasht* amb un exèrcit de

90.000 infants, 12.000 genets i 37 elefants, una xifra de soldats molt elevada i potser exagerada, i va emprendre el camí en direcció nord, cap a la península Itàlica.

Un exèrcit d'aquestes dimensions es desplaçava molt a poc a poc, difícilment podia superar els vint quilòmetres diaris, de manera que, si la sortida es va produir al maig, no devia arribar al riu Ebre fins al juny. Per travessar-lo va dividir l'exèrcit en tres cossos i el va creuar lluny de la costa, per les terres de l'interior. Probablement, com ens suggereix Livi, va seguir la costa fins a *Onussa* (Peníscola?), des d'on devia dirigir-se cap al Maestrat per Morella, per després girar una altra vegada en direcció nord per la zona del Matarranya – Terra Alta, fins al riu Ebre, probablement prop de l'aiguabarreig amb el Segre. Realment, no era la millor època de l'any per travessar-lo, ja que el desglaç primaveral dels Pirineus devia dificultar-ne el pas, però, si volia arribar als Alps abans de l'hivern, calia fer-ho en aquella època. Sens dubte, devia buscar guals o meandres per on el riu s'eixamplava i reduïa la velocitat. No tenim una descripció de com va ser aquest pas, però probablement no devia diferir gaire de la manera com les mateixes tropes van travessar el riu Roina pocs mesos després: van aconseguir les barques dels indígenes de la zona i també la fusta necessària per construir altres embarcacions. Els elefants van creuar amb bales o pels seus propis mitjans, com molts soldats, especialment els mercenaris ibèrics, els quals creuaven els rius amb pells inflades d'animals.

Pel que sabem per les fonts escrites, els cartaginesos no van tenir cap dificultat amb els habitants d'aquestes terres per travessar l'Ebre, al contrari del que es van trobar

en el pas del riu Roina pocs mesos després, on la tribu gal·la dels volques arecòmics va presentar batalla a l'altra riba. Cal suposar que, si els ilercavons, els ausetans de l'Ebre o els ilergets, tribus que dominaven el curs inferior del riu, no van dificultar el pas d'Anníbal, és perquè eren aliats o, com a mínim, havien establert alguna mena de pacte. Aquesta aliança és segura en el cas dels ilergets, ja que pocs mesos després els trobarem combatent al costat dels cartaginesos contra les tropes romanes.

Potser aquest pacte es basava en l'increment de l'hegemonia dels ilergets al sud dels Pirineus, a canvi del seu ajut militar. Pel que fa als ausetans de l'Ebre, segons T. Livi, els romans probablement van assetjar-ne la capital durant l'hivern d'aquest mateix any 218 aC. I, en el cas dels ilercavons, també sabem que fins a l'any 216 aC la ciutat més important d'aquesta tribu, *Hibera*, donava suport al bàndol cartaginès.

Potser un dels llocs per on Anníbal va poder creuar l'Ebre se situava en el gual del Mas del Molló, un dels primers i més importants que es poden trobar riu amunt de la seva desembocadura, a peus del poblat ilercavó del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre), per la qual cosa devia existir un acord o el vistiplau dels seus habitants. Aquest gual forma part del camí que comunica les terres de l'interior, territori ausetà, i la costa, territori cossetà.

Una vegada creuat el riu Ebre, l'exèrcit cartaginès va passar pel territori dels ilergets evitant els pobles costaners. Així es van allunyar de les tribus més afins als romans i als grecs d'*Emporion* i *Rhode*, que els haurien dificultat la marxa. A més, gran part de la seva estratègia per derrotar els romans passava per aconseguir la desafecció dels

seus aliats, entre els quals hi havia les ciutats gregues del sud de la península Itàlica, per la qual cosa un atac a les colònies gregues d'Ibèria no hauria estat vist amb bons ulls. Finalment, el llarg setge de Sagunt és un exemple de la dificultat i el temps necessaris per expugnar una ciutat fortificada, temps que Anníbal necessitava per creuar ràpidament els Alps abans de l'hivern i arribar a Itàlia amb l'exèrcit en bones condicions.

El pas d'Anníbal Barca per l'Ebre i els Pirineus.

← Pàgina anterior: El pas de les tropes d'Anníbal per l'Ebre el 218 aC, davant del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre).

En la seva marxa al nord de l'Ebre, va lluitar contra els ibers que se li van oposar i, com que amb els ilergets havia establert una aliança, cal suposar que les tropes d'Anníbal van remuntar sense dificultats la conca del riu Segre fins al Prepirineu. Cal entendre, doncs, que els principals enfrontaments es devien produir contra els bargusis o bergistans, aliats dels romans, i també contra els arenosis i andosins, pobles que ocupaven els territoris actuals entorn de Berga, la Vall d'Aran i Andorra, aproximadament. Les pèrdues que va patir l'exèrcit cartaginès devien ser provocades per la dificultat de lluitar en un entorn muntanyós, cosa que explicaria les desercions de 10.000 mercenaris i un nombre important, però indeterminat, de baixes. També cal pensar que l'exèrcit podria haver resseguit les carenes de les muntanyes en alguns trams dificultats per la presència de gorges, i així evitar els atacs per sorpresa en llocs estrets. Aquesta tàctica va ser utilitzada per les legions d'August durant la conquesta romana de la Serralada Cantàbrica a finals del segle I aC, com s'ha comprovat arqueològicament.

Per cobrir la seva rereguarda al nord de la península Ibèrica, Anníbal va deixar sota el comandament del general Hannó un contingent de 10.000 infants i 1.000 genets, amb l'objectiu de controlar els passos dels Pirineus i vigilar les ciutats i els pobles afins als romans, com els bargusis.

Finalment, l'exèrcit d'Anníbal, ara reduït a uns efectius de 50.000 infants, 9.000 genets i 37 elefants, va travessar els Pirineus. Probablement ho va fer pel coll de la Perxa, a 1.577 metres d'altitud i de fàcil accés des de la Cerdanya, i va travessar el Conflent i la plana del Rosselló per dirigir-se ràpidament a la localitat d'*Iliberris* (l'actual Elna, al sud-est de França), on va esperar que la tribu dels volques tectòsages li deixés pas lliure, com així va ser.

Poc després, Anníbal va creuar el riu Roina per un punt situat a quatre dies de marxa al nord de la ciutat grega de *Massalia*, tot just quan les legions romanes que es dirigien a Ibèria hi havien desembarcat.

El desembarcament a Empúries (218 aC)

Els plans originals romans consistien a atacar les bases cartagineses a Ibèria i el seu territori al nord d'Àfrica, per la qual cosa van preparar dos exèrcits consulars sota el comandament de Publi Corneli i Tiberi Semproni. L'exèrcit que es dirigia a Ibèria, després de molts endarreriments provocats per l'aixecament dels gals del nord d'Itàlia, incitats per Anníbal Barca, va embarcar i es va dirigir cap a *Massalia*, aliada dels romans. Allà van rebre la notícia que Anníbal havia travessat els Pirineus i que estava a punt de creuar el Roina. Ràpidament van remuntar el riu, però els cartaginesos ja l'havien travessat i es dirigien cap als Alps. El cònsol P. Escipió va lliurar la major part de les tropes al seu germà Gneu, a qui va ordenar dirigir-se a la ciutat grega aliada d'*Emporion*, mentre ell va retornar amb vaixell al nord d'Itàlia per donar la veu d'alarma i preparar la seva defensa.

Així, el gruix de les tropes romanes va seguir el pla preconcebut i, amb una flota de gairebé 60 naus i segurament amb el suport d'embarcacions massaliotes, l'agost de l'any 218 aC van desembarcar a *Emporion*, on van establir un dels seus campaments base, ja que disposava d'un bon port i del suport dels seus aliats. Sens dubte, el campament romà d'aquests moments va ser l'origen de la posterior ciutat romana.

Des d'aquí, Gneu Corneli Escipió es va dirigir amb uns 20.000 soldats cap al sud, amb el suport de la seva flota, i va sotmetre sense dificultats els pobles ibers de la costa fins a l'Ebre. Les seves tropes es van reforçar amb contingents de guerrers indígenes, mentre que establia guarnicions en indrets estratègics, com a Tarragona. Un cop

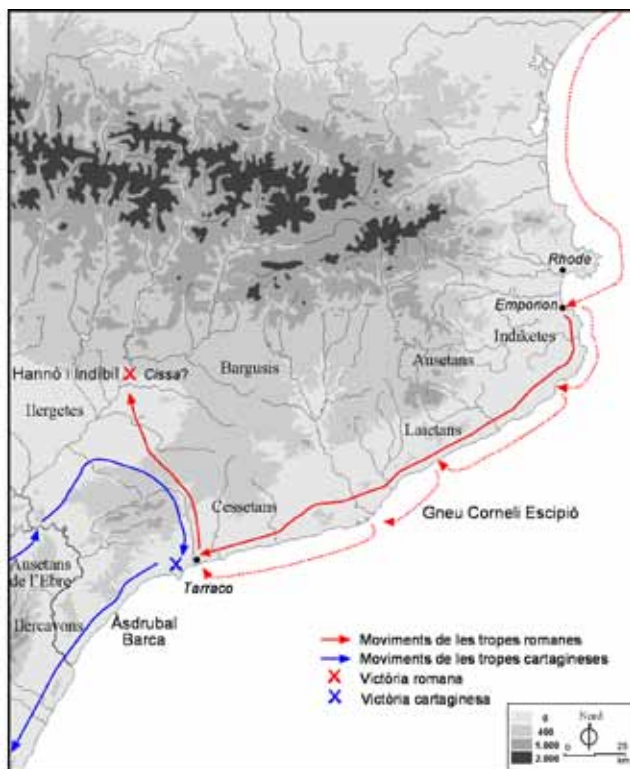
controlat el territori costaner, es va dirigir cap a l'interior, on podia esperar més resistència, ja que era el territori controlat per les tropes d'Hannó. Els cartaginesos tenien el seu campament prop d'un assentament ibèric anomenat *Cissa* o *Cisis*, lloc on els soldats que acompanyaven Anníbal en la seva marxa cap als Alps van deixar part de la seva impedimenta i llurs pertinences més preuades, la majoria producte del botí realitzat en la campanya al nord de l'Ebre durant la primavera de l'any 218 aC.

La batalla de *Cissa* (218 aC)

Els cartaginesos, a part dels 10.000 soldats i 1.000 genets sota el comandament d'Hannó, tenien com a aliats un nombre indeterminat de tropes ilergetes comandades pel rei Indíbil, mostra de l'aliança establida amb els cartaginesos. El nombre total de tropes de la coalició iberopúnica és desconegut, però devia ser el necessari per sentir-se prou forts per enfrontar-se amb els romans i amb els seus aliats ibers sense esperar els reforços d'Àsdrubal. Però la batalla de *Cissa* es va saldar amb la victòria romana. Hannó i Indíbil van ser fets presoners i el campament cartaginès i la ciutat ibera de *Cissa* van ser assaltats. Dins del campament, els romans van trobar totes les pertinences de preu de les tropes que havien marxat amb Anníbal, botí que es va repartir entre els soldats.

Àsdrubal, cap de les forces cartagineses a Ibèria, va travessar el riu Ebre amb 9.000 homes, també per les terres de l'interior i segurament pel mateix indret per

on ho havia fet el seu germà Anníbal pocs mesos abans. Assabentat de la derrota d'Hannó i conscient de la seva inferioritat numèrica, va optar per dirigir-se a la costa, on les tropes de les naus romanes estaven disperses i desorganitzades, probablement es dedicaven al pillatge entorn de *Tarraco*. Tot i que les fonts escrites, proromanes, descriuen l'enfrontament com una simple escaramussa, sembla que va ser una derrota sense pal·liatius, ja que, a part dels mariners morts l'any següent, els romans només van disposar de 35 de les 60 naus amb què havien arribat a Ibèria. Cal suposar, doncs, que Àsdrubal va destruir prop de 25 embarcacions.

La campanya romana del 218 aC i el contraatac cartaginès comandat per Àsdrubal Barca.

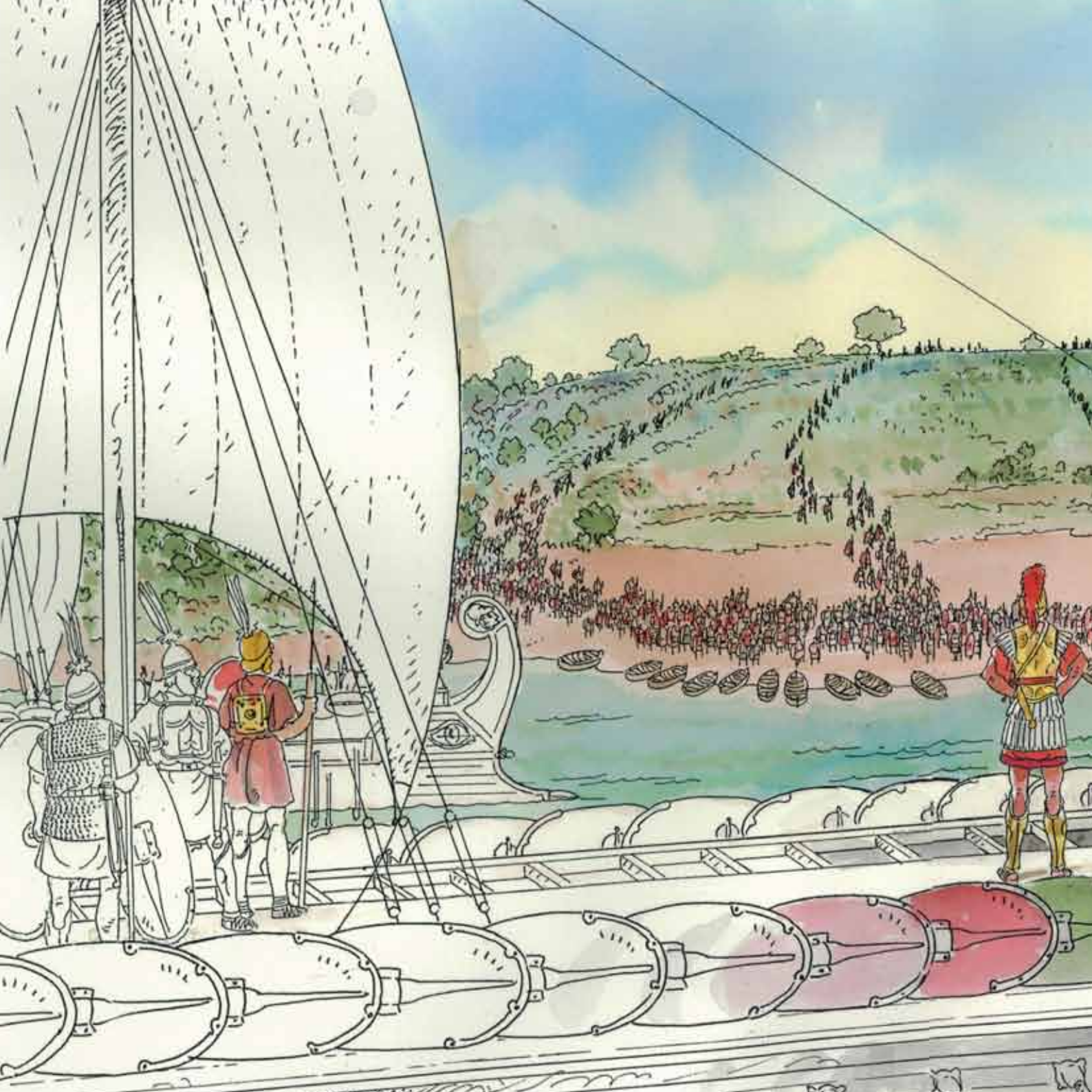
Els cartaginesos es van retirar al sud de l'Ebre, on Àsdrubal va establir guarnicions i defenses, mentre que, al seu torn, Gneu Corneli va retornar ràpidament a *Tarraco*, on va castigar durament els prefectes de la flota culpables de la catàstrofe, “a la manera romana”, o sigui que segurament va ajusticiar una part dels responsables.

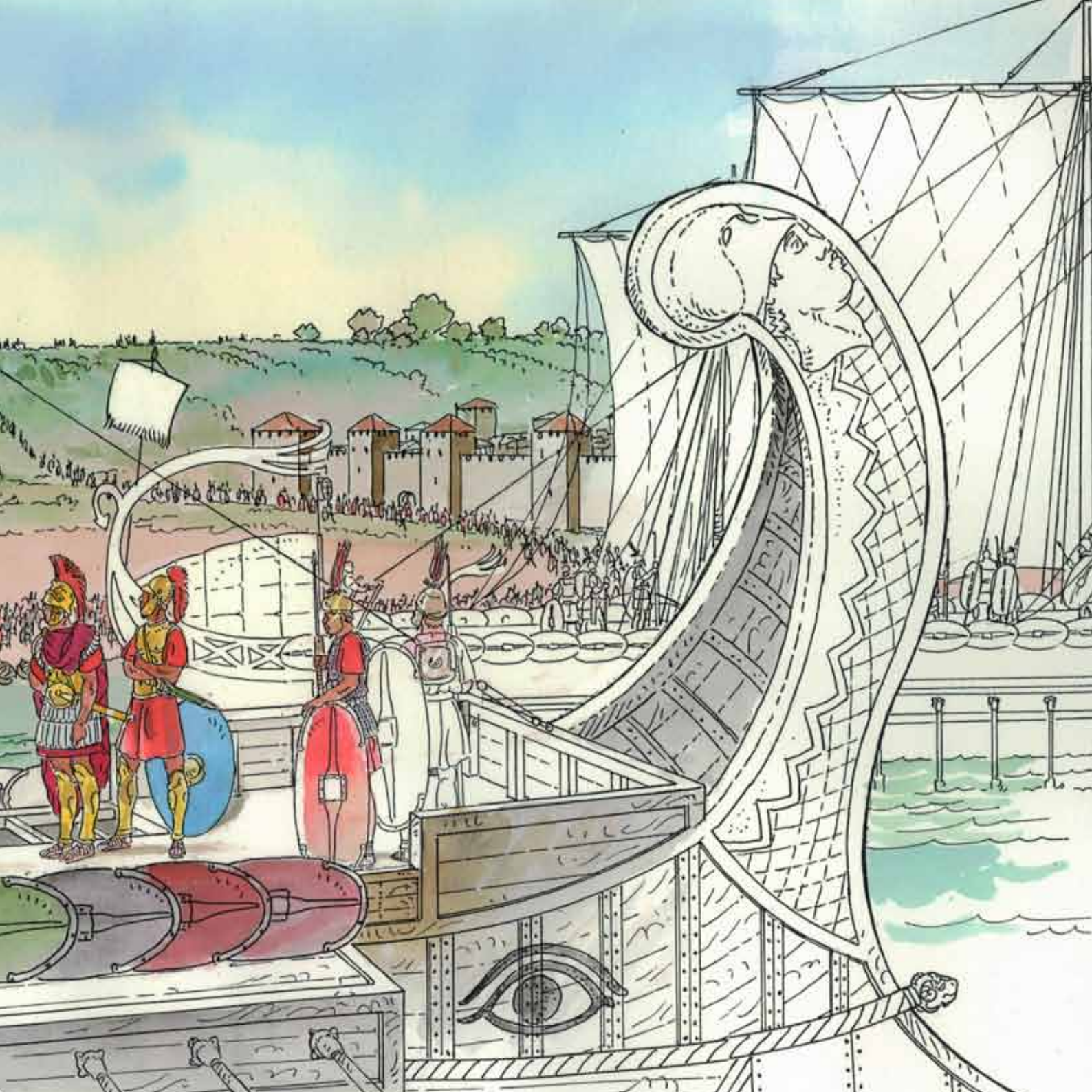
Segons T. Livi, el contraatac cartaginès va fer que els ilergets ataquessin altres pobles ibers aliats dels romans, cosa que va provocar que Gneu Corneli Escipió es dirigís contra la seva capital, *Atanagrum*. Després d'un setge de pocs dies, la ciutat es va rendir. Tot seguit, els romans es van dirigir contra els ausetans de l'Ebre, poble aliats dels cartaginesos que ocupava la zona de la Terra Alta – Matarranya, aproximadament. El setge a la seva capital va ser molt més llarg, gairebé un mes, en part a causa de l'arribada de la neu, però al final es van rendir, tot i que segurament van evitar la destrucció de la ciutat mitjançant el pagament de diners.

Després de la llarga campanya de l'any 218 aC, els romans van assegurar la seva posició al nord de l'Ebre, cosa que els va permetre situar el seu campament d'hivern a *Tarraco*, població que disposava d'un dels pocs ports naturals de la zona i era, a més, la via de penetració cap a l'interior de la vall de l'Ebre, on els cartaginesos tenien més aliats.

Des del punt de vista arqueològic, és difícil determinar quines poblacions són les que apareixen mencionades en aquests fets històrics. De fet, molts investigadors dubten de la narració de T. Livi i, per tant, de l'existència d'una capital ilergeta, *Atanagrum*, diferent d'*Illirta*. Ara bé, sembla que cal descartar que *Cissa* sigui la posterior

→ Pàgina següent: Desembarcament de les legions romanes de Gneu Corneli Escipió a Empúries (218 aC).

Tarraco romana, ja que s'ha de situar aquesta població indígena i la corresponent batalla a les terres de l'interior i, probablement, a la zona del Prepirineu lleidatà, si ens atenim a la lògica dels esdeveniments i a la troballa puntual de monedes cartagineses en aquesta zona. D'altra banda, actualment es coneixen una sèrie d'assentaments

ilergetes destruïts o abandonats sobtadament entorn de l'any 200 aC, com el Molí de l'Espígol (Tornabous, Urgell) o els Estinclells (Verdú, Urgell), però a hores d'ara és molt difícil determinar si la seva fi està relacionada amb la Segona Guerra Púnica o amb els aixecaments indígenes posteriors, a l'inici del segle II aC.

L'AVANÇ DELS ESCIPIONS VERS EL SUD (217-212 aC)

La batalla naval de les boques de l'Ebre (217 aC)

A l'inici de la primavera de l'any 217 aC, Àsdrubal Barca va reunir a *Qart Hadasht* un gran exèrcit i una flota de 40 naus. Tots dos contingents van dirigir-se cap al nord i es van reunir a la desembocadura del riu Ebre, on van acampar, probablement a la zona entre Amposta i Sant Carles de la Ràpita.

Tan bon punt Gneu Corneli Escipió va assabentar-se de l'avanç de l'enemic i de les dimensions del seu exèrcit, va decidir concentrar les seves opcions de victòria en un combat naval. En cas de derrota, encara podria plantejar un combat terrestre o aguantar un setge a *Tarraco* o *Emporion*, a l'espera de reforços.

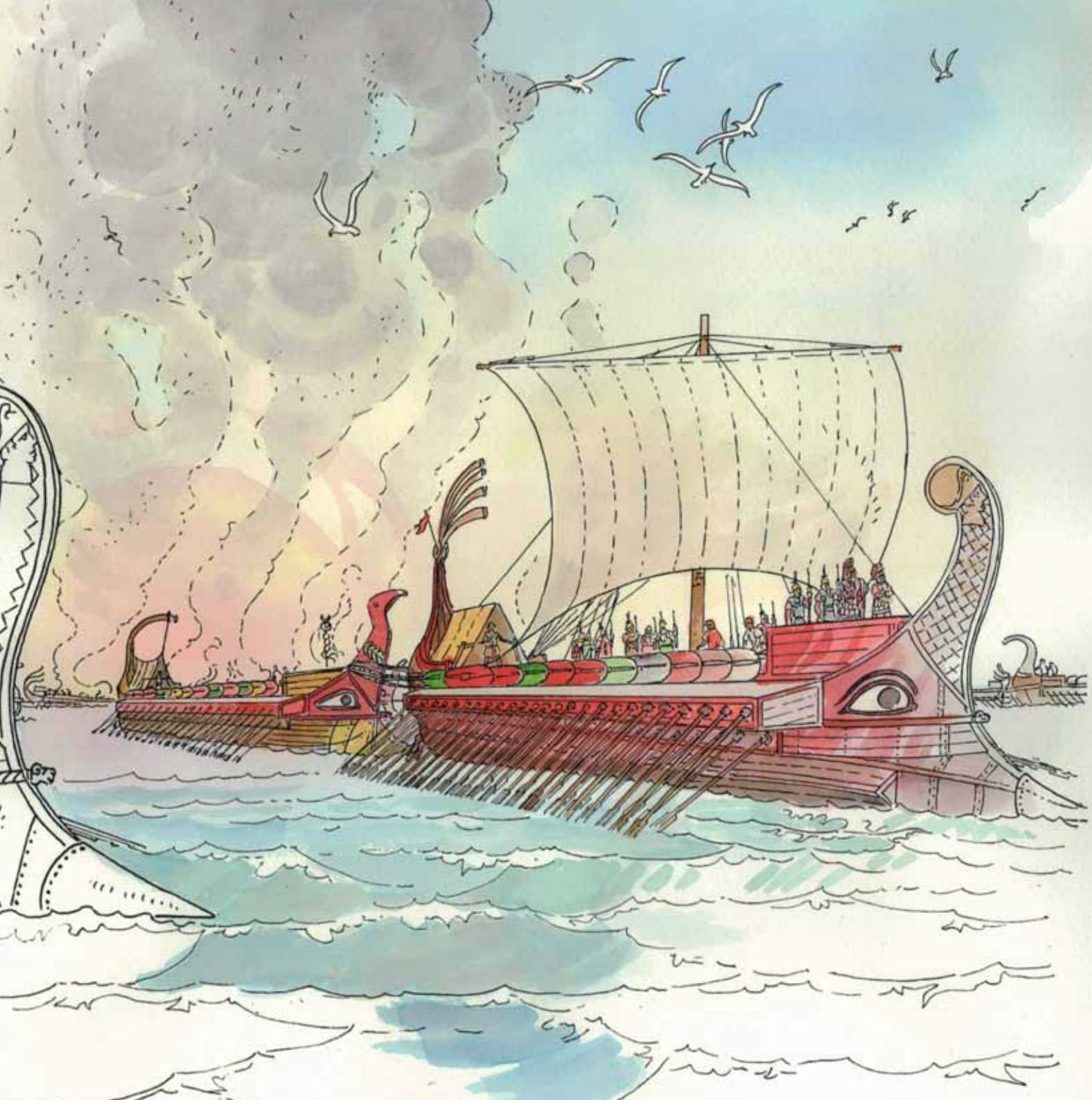
Moneda de bronze de la ciutat de *Massalia* encunyada durant la Segona Guerra Púnica. Anvers, cap d'Apol·lo amb corona de llorer; revers, brau carregant.

Els romans disposaven de 35 naus de guerra i de l'ajut d'un nombre indeterminat d'embarcacions massaliotes. La flota va salpar de *Tarraco* i, després de dos dies de navegació, va fondejar a uns quinze quilòmetres al nord

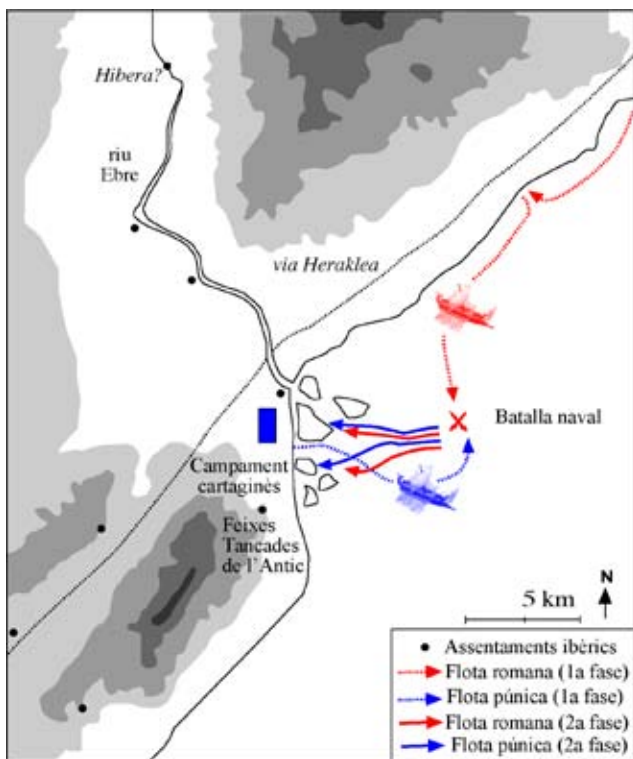
de l'Ebre, aproximadament entre l'Ampolla i l'Ametlla de Mar. Dues embarcacions lleugeres massaliotes es van avançar i van localitzar l'enemic. La flota romana va continuar fins a la desembocadura del riu, mentre que els punts de guaita que hi havia a la zona van donar la veu d'alarma als cartaginesos.

L'exèrcit de terra cartaginès va desplegar-se per la costa, mentre que la flota sortia a mar obert. L'enfrontament sembla que va ser breu i, si hem de fer cas d'un petit fragment conservat del biògraf d'Anníbal, el grec Sòsil, va ser la perícia de les embarcacions massaliotes el que va facilitar la victòria romana, sumada potser a la inexperiència d'una quarta part de la flota púnica, servida per contingents turdetans. Malgrat que la derrota, en un primer moment, no va ser especialment greu (només es van perdre sis naus), la flota cartaginesa va cercar refugi a la costa, a recer del seu exèrcit de terra. Però els romans van aproximar-se fins a les naus varades, les van lligar a les pròpies i es van endur 25 embarcacions, de manera que en un sol cop van eliminar la flota enemiga i gairebé van doblar en nombre la pròpia. Vist el resultat del combat, Àsdrubal va aixecar el campament i va retirar-se cap el sud, a *Qart Hadasht*, però va deixar un contingent de tropes sota el comandament del general Bòstar per vigilar el pas del riu Ebre.

Si fem una lectura topogràfica i geoestratègica dels fets narrats, sembla evident que l'exèrcit de terra cartaginès devia establir-se prop del riu, per aprovisionar-se d'aigua, i, evidentment, al costat sud. A més, calia disposar d'una

Escenari i desenvolupament de la batalla naval de les boques de l'Ebre (217 aC).

àmplia extensió de terreny, apta per a un gran campament i ben comunicada, prop de l'antiga via *Heraklea*. Per últim, la distància entre les tropes de terra i el lloc on se situava la flota havia de ser reduïda. Aquestes condicions topogràfiques només s'acompleixen a les rodalies de la població d'Amposta. Els guaites que van avisar de l'arribada de la flota romana es van situar dalt de les *turris* mencionades per Livi o de les *turris Hannibalis*, que també cita Plini el Vell, expressió que cal relacionar amb

← Pàgina anterior: Els romans aconsegueixen capturar les embarcacions cartagineses. Batalla naval de la desembocadura de l'Ebre (217 aC).

els petits hàbitats ibèrics fortificats de la zona, com, per exemple, el que hi ha a les Feixes Tancades de l'Antic, al vessant nord de la serra del Montsià, que ofereix un gran control visual de tota la costa.

També és possible que, ja en aquesta època, el lòbul meridional del delta tingués una certa projecció, amb illots, bancs de sorra, etc. Cal recordar que la necròpolis ibèrica d'Oriola (Amposta), al segle v aC ocupava aquesta zona, en una cota relativament baixa. Els mariners cartaginesos devien varar els vaixells sobre els baixos fons d'aquest delta incipient. Així s'entendria com els romans es van poder acostar a aquests vaixells i treure'ls a alta mar, sense el perill de ser atacats per l'exèrcit cartaginès situat a terra ferma.

El campament de *Nova Classis* – la Palma (217 aC)

Després de la batalla naval a les boques de l'Ebre, els ilergets, aliats dels cartaginesos, van atacar altres pobles indígenes amics dels romans. Es tractava d'incursions menors, destinades al saqueig; per tant, els romans, per restablir la situació, només van enviar un petit contingent

Moneda de bronze romana, unça encunyada en el període 217-215 aC. Anvers, cap de Roma amb casc àtic; revers, proa de galera; a sobre, "ROMA".

de tropes lleugeres, comandades per tribuns, mentre que el gruix de l'exèrcit romà va romandre al campament de *Nova Classis* sota el comandament de Gneu Corneli Escipió.

Aquest topònim és romà, en cap cas indígena, i etimològicament significa “nova flota”, per tant es tracta d'un campament situat a la costa, molt probablement a la desembocadura de l'Ebre. Les fonts escrites semblen recolzades per la documentació arqueològica, ja que l'any 2006 es va descobrir a la Palma (l'Aldea, Baix Ebre) un gran campament de campanya romà d'aquesta cronologia. La referència a *Nova Classis* encaixa perfectament amb la lògica dels esdeveniments: els romans, després de capturar un gran nombre de naus cartagineses, van establir un campament i una base naval en aquest indret, que va donar el seu nom a l'assentament militar al mateix temps que commemorava la victòria que va finalitzar amb la captura de 25 naus cartagineses, tota una “nova flota”.

Fotografia aèria del jaciment de la Palma (l'Aldea, Baix Ebre). En primer terme, zona ocupada pel campament de *Nova Classis*. Al fons, en darrer terme, probable ubicació de la batalla d'*Hibera* l'any 216 aC.

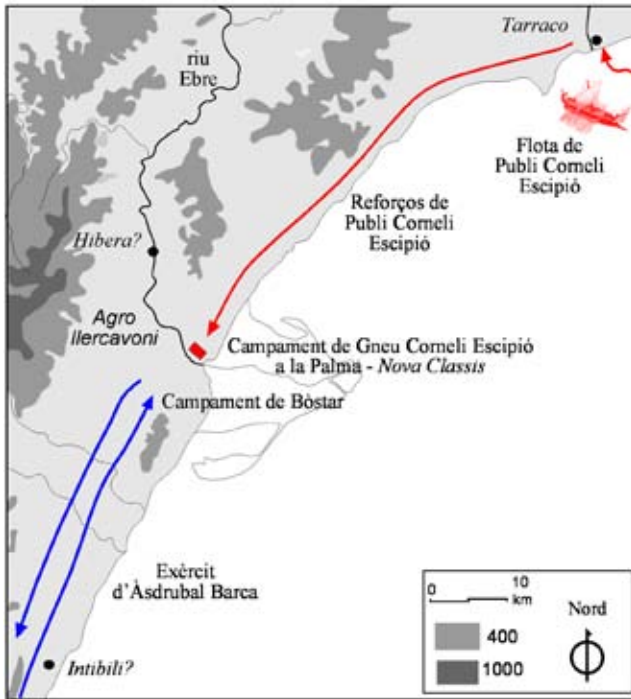
Les referències directes o indirectes que podem trobar a les fonts escrites sobre aquest campament són constants, ja que és un indret de gran valor estratègic: controla el riu Ebre, la navegació per la costa i era un punt de pas necessari per als exèrcits que marxaven per la via *Heraklea*. Aquesta zona va ser l'escenari dels diversos intents cartaginesos per expulsar els romans i enviar reforços i subministraments a les tropes d'Anníbal a la península Itàlica.

L'arribada dels romans a Sagunt (217 aC)

La victòria de la flota de Gneu Corneli Escipió a la desembocadura de l'Ebre l'estiu de l'any 217 aC va animar els romans a enviar reforços, sota el comandament del seu germà Publi Corneli Escipió, ara nomenat procònsol. Es tractava d'una flota de vint o trenta naus de guerra, amb un gran nombre de vaixells de càrrega, que transportaven 8.000 soldats i nombroses provisions. Publi va desembarcar al port de *Tarraco*, des d'on es va dirigir amb els reforços fins al campament de *Nova Classis*, on hi havia el seu germà Gneu.

Gràcies a aquests nous efectius, els romans per primera vegada van realitzar incursions al sud de l'Ebre, tal com confirma Polibi. Per tant, totes les incursions anteriors, descrites per Livi, són totalment fictícies, ja que no és lògic ni creïble que els romans s'internessin en aquesta època fins al *Saltus Castulonensis* (Despeñaperros, Sierra Morena).

Els dos Escipions van creuar l'Ebre, Gneu amb l'exèrcit de terra i Publi comandant la flota. El pas era defensat pel general cartaginès Bòstar, que va retirar-se fins a un lloc més segur, sota la protecció de les muralles i de la guarnició de Sagunt. Aquí es va produir un episodi poc clar: l'alliberament dels ostatges ibèrics en mans dels

Arribada dels reforços de Publi Corneli Escipió al campament de Nova Classis (217 aC).

cartaginesos, gràcies a la traïció d'un iber, Abíl·lix. En tot cas, amb l'arribada de l'hivern, els romans es van retirar al nord de l'Ebre sense haver recuperat Sagunt.

***Hibera* (216 aC)**

Durant la primavera de l'any 216 aC, un altre cop la iniciativa correspon als cartaginesos. El seu objectiu és, una vegada més, derrotar i expulsar els romans de la península Ibèrica, però sobretot fer arribar reforços a les tropes de la península Itàlica. En canvi, els romans, en aquests pri-

mers anys de conflicte, es limiten a desgastar el poder cartaginès a la Península i a evitar l'arribada d'aquests reforços a l'exèrcit d'Anníbal, el qual, tot i les successives victòries, estava molt desgastat.

Malauradament, els fragments de l'obra de Polibi que descriuen els fets del període 216-211 aC s'han perdut, de manera que només disposem de la versió de T. Livi, en general menys ajustada a la realitat que la de l'historiador grec. Aquests són els anys en què els germans Escipió van anar guanyant terreny en direcció sud, fins a arribar a Sagunt i, potser, al riu *Sucro* (el Xúquer), des d'on el 211 aC es van sentir prou forts per internar-se a la capçalera de la vall del Guadalquivir, on van ser derrotats i morts.

En tot cas, sembla que a l'inici de l'any 216 aC els cartaginesos van haver de sufocar una rebel·lió indígena al sud de la península Ibèrica, potser instigada pels romans. Un cop extingida, Àsdrubal va reunir les seves tropes i va marxar en direcció nord, cap a l'Ebre, mentre que la metròpoli de Cartago va enviar un exèrcit sota el comandament d'Himilcó per reforçar Ibèria.

Els dos Escipions van concentrar les seves tropes a l'Ebre, segurament a *Nova Classis*, i seguidament van travessar-lo. Un cop a l'altra banda, van decidir posar setge a la ciutat dels ilercavons més important de la zona, *Hibera*, situada prop del riu, en lloc d'enfrontar-se directament amb l'exèrcit d'Àsdrubal. L'objectiu principal era atacar una ciutat aliada dels cartaginesos per retardar-ne o impedir-ne l'avanç.

Tradicionalment, s'ha considerat que *Hibera* se situava al mateix indret que la posterior *Dertosa* romana, més concretament sobre el turó de la Suda de Tortosa, fonamentalment gràcies a les dades subministrades per la numismàtica, però també per estudis del territori. Però

encara no hi ha evidències arqueològiques que confirmin aquesta hipòtesi. De fet, aquesta proposta sembla que es contradiu amb el text de Livi, ja que no tindria gaire sentit que els romans, un cop passat el riu Ebre en direcció sud, tornessin a creuar-lo un altre cop en direcció nord per atacar la suposada *Hibera* situada a Tortosa, i més si tenien sota el seu domini el territori al nord de l'Ebre i un gran campament uns quants quilòmetres riu avall i la mateixa riba. I, finalment, també haurien necessitat travessar l'Ebre una tercera vegada per dirigir-se contra l'exèrcit d'Àsdrubal Barca. Per tant, creiem que caldria situar *Hibera* a la riba dreta del riu, en un lloc encara per determinar, però prop de l'Ebre i segurament de la posterior *Dertosa*.

Quan Àsdrubal Barca es va assabentar de la maniobra romana, va posar setge a una ciutat ibèrica que recentment s'havia passat als romans. Si tenim en compte la direcció de l'avanç de l'exèrcit cartaginès, de nord a sud seguint la línia de la costa, sembla lògic suposar que aquesta ciutat havia de ser en aquesta zona. A més, cal recordar que, a finals de la campanya de l'any 217 aC, els romans es van internar fins a Sagunt, tot i que després van retrocedir fins al nord de l'Ebre. Així, durant el pas de les tropes romanes probablement alguna localitat d'aquest territori havia canviat de bàndol, amb més motiu si recordem l'episodi del rescat dels ostatges ibèrics d'Arse-Sagunt en mans cartagineses. Finalment, un any després, el 215 aC, la ciutat d'*Intibili* (suposadament Traiguera, al nord de Castelló) és atacada pels cartaginesos, de manera que és probable que la ciutat aliada dels romans que va assetjar les tropes d'Àsdrubal el 216 aC fos aquesta última.

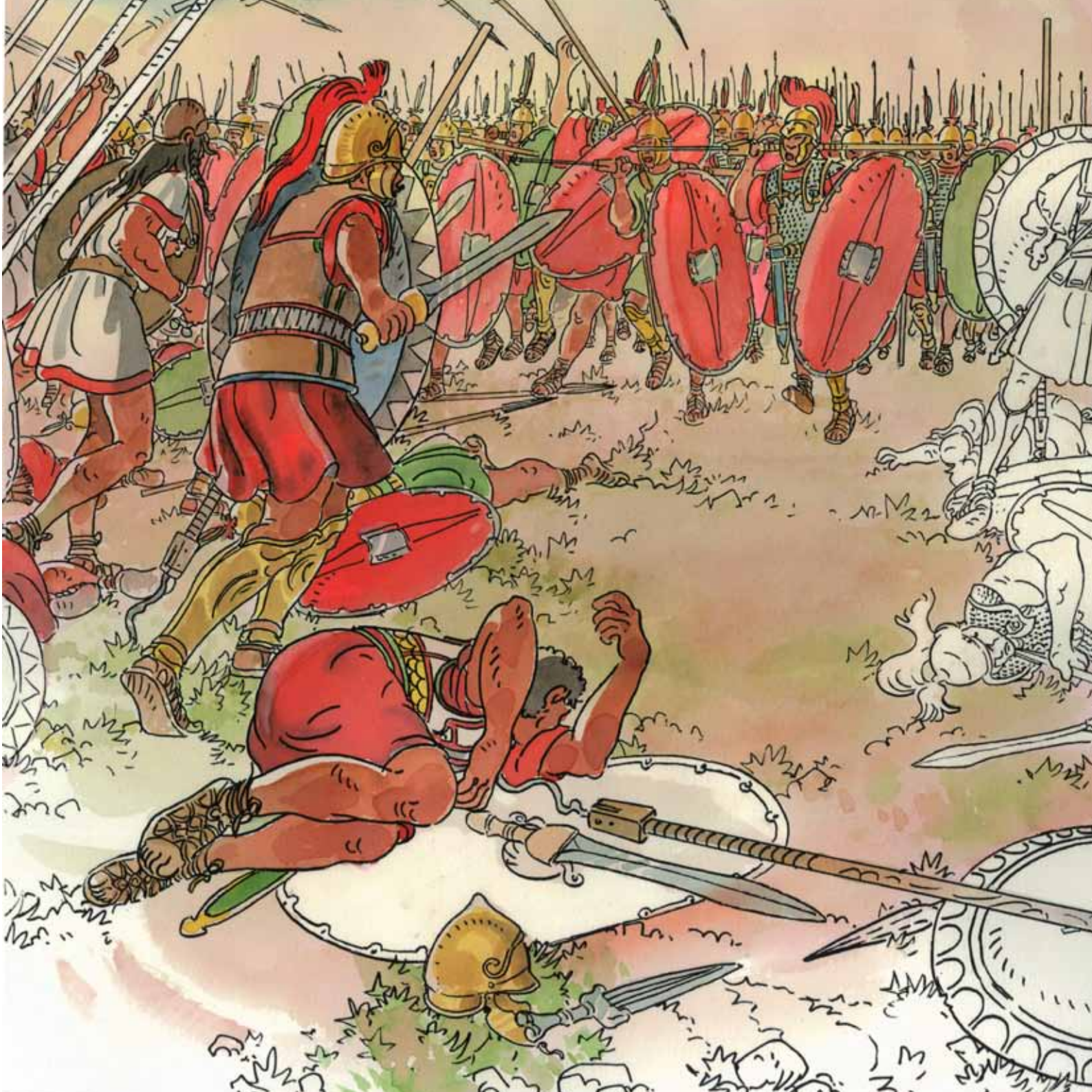
Els romans van aixecar el setge d'*Hibera* i es van dirigir a auxiliar els seus aliats. Els campaments dels dos exèrcits se situaven sobre sengles elevacions, separats per uns set quilòmetres. Després d'uns quants dies, romans i cartaginesos van desplegar-se en ordre de combat per la plana que els separava. Tenint en compte el paisatge entre

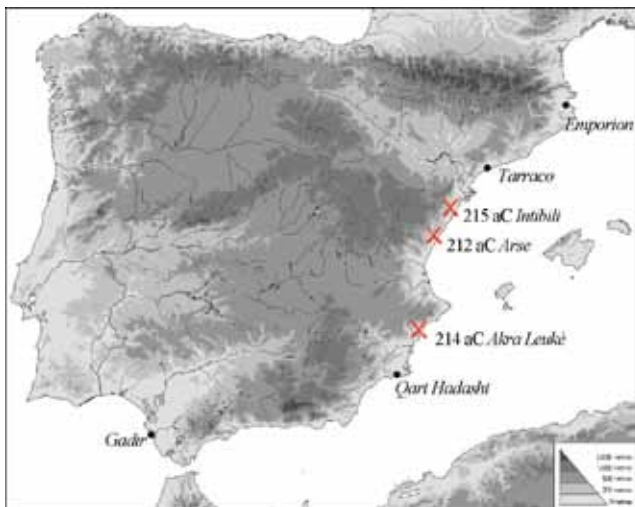
Escenari i desenvolupament de la batalla d'*Hibera* (216 aC).

Hibera i *Intibili*, cal situar la batalla entre les poblacions actuals d'Ulldecona i d'Amposta, ja sigui a la plana de la Galera, entre la serra d'Ulldecona i els estreps meridionals dels ports de Beseit, o a la foia d'Ulldecona, entre aquesta població i Freginals. Una altra possibilitat seria situar-la entre els rius Cérvol i Sènia, ja que les nombroses tropes d'ambdós exèrcits necessitaven aigua, i a més aquests dos rius estan a una distància de gairebé set quilòmetres.

→ Pàgina següent: Combat d'infanteria entre legionaris romans i soldats ibers i libis de l'exèrcit cartaginès.

L'anomenada batalla d'*Hibera* va significar una greu derrota dels cartaginesos, segons Livi a causa de l'enfonsament del centre de la formació púnica, ocupada per tropes ibèriques, en un plantejament tàctic que recorda el que realitzà el seu germà Anníbal a la batalla de Cannas. Àsdrubal va disposar el gruix de les seves tropes, formades pels ibers, al centre de la formació, mentre que en els flancs va situar les tropes amb més capacitat de maniobra, la cavalleria i les tropes africanes. Les ales de l'exèrcit cartaginès van progressar ràpidament i sembla que van intentar envoltar els flancs de l'exèrcit romà. Però, a diferència de Cannas, els ibers situats al centre no van mantenir la formació ni retrocediren a poc a poc, sinó que es van retirar desordenadament. Per tant, els romans van evitar ser encerclats i van enfrontar-se separatament amb les dues ales cartagineses. Finalment, la cavalleria africana va fugir i va deixar la infanteria a la seva sort.

Campanyes dels anys 215-212 aC a la costa mediterrània de la península Ibèrica.

La derrota cartaginesa a la batalla d'*Hibera* va ser rebuda a Roma amb una gran alegria, després de les successives derrotes davant l'exèrcit d'Anníbal, però sobretot va ser celebrada perquè no només havia evitat l'arribada de reforços cartaginesos a través dels Pirineus i els Alps, sinó que les tropes i els diners preparats per reforçar Anníbal sota el comandament del seu germà Magó van ser enviats a Ibèria. La victòria romana a *Hibera* tradicionalment ha estat menystinguda pels historiadors de la Segona Guerra Púnica, però va tenir una gran repercussió en els esdeveniments futurs. Si els cartaginesos haguessin vençut, la península Itàlica hauria estat envaïda pels dos germans Barca: pel nord, per Àsdrubal, i pel sud, per Magó, on s'hauria reunit amb Anníbal, el qual ocupava la zona del *Brutium* (l'actual Calàbria).

***Intibili* (215 aC) i la reconquesta de Sagunt (212 aC)**

La informació que tenim dels anys que transcorren entre el 215 i el 212 aC és molt confusa. Malauradament, no ens han arribat els fragments de l'obra més creïble, la de Polibi, de manera que gairebé només disposem de la informació de Tít Livi. Però les referències de Livi a aquests anys són contradictòries, exagerades i poc creïbles. Especialment problemàtica és la seva afirmació segons la qual els romans van arribar a combatre i a vèncer els cartaginesos en múltiples batalles a la zona d'Andalusia, el cor del domini cartaginès a la Península. Més aviat sembla que els combats es van desenvolupar a la franja costanera que s'estén entre l'Ebre i Cartagena, amb la batalla d'*Intibili* (probablement al nord de Castelló) i la conquesta de Sagunt com a fets més destacats.

En tot cas, hi ha alguns aspectes del conflicte a Ibèria durant aquest període que convé destacar.

En primer lloc, cal recordar que l'objectiu més important dels Escipions era evitar el pas de reforços a Itàlia des de la península Ibèrica. Així, la incursió de l'any 211 aC a la zona del Guadalquivir és precedida per un període d'inactivitat o d'operacions d'escassa envergadura (setges, emboscades...) i no pas de grans batalles. A més, serà a partir del 211 aC quan es decidirà canviar d'estratègia per finalitzar la guerra a Ibèria i internar-se a la vall del Guadalquivir.

En segon lloc, durant aquests anys es produeixen un seguit d'importants revoltes indígenes contra els cartaginesos. Aquests aixecaments devien ser provocats per la victòria romana a *Hibera*, però també per la necessitat que tenien els púnics d'aconseguir soldats i diners dels indígenes. Probablement, els romans devien col·laborar en aquestes rebel·lions amb suborns i promeses o, per exemple, contractant els celtibers com a mercenaris, fins a aquell moment a sou dels cartaginesos. A més a més, l'any 213 aC, el mateix Àsdrubal Barca va haver de passar al nord d'Àfrica per sufocar una rebel·lió del rei númida Sífax, també instigada pels romans. En tot cas, els romans eren massa lluny, al voltant de l'Ebre, per poder ajudar els indígenes revoltats del sud peninsular i, a més, no podien comptar amb el suport de la seva flota, per les dificultats de subministrament que això comportava.

En tercer lloc, els suposats esdeveniments succeïts a la vall del Guadalquivir en aquest període són molt similars als fets de l'any 211 aC, amb la presència dels dos generals romans a *Castulo* i *Illiturgi*. Es descriuen contínues victòries romanes amb un nombre de baixes dels exèrcits púnics totalment inversemblants, tot just a l'escenari on pocs anys després foren derrotats i morts. Realment, si els fets narrats per Livi fossin verídics, la península Ibèrica hauria passat a mans romanes aquells mateixos anys. Molts investigadors creuen que aquesta descripció respon

a una invenció posterior dels annalistes romans per enaltir la figura dels Escipions i apaivagar la derrota que patiren l'any 211 aC.

Finalment, cal pensar que en realitat les incursions bèl·liques dels romans es van concentrar a la façana mediterrània delimitada entre l'Ebre i Alacant. Es mencionen diversos topònims costaners que així ho fan suposar: *Intibili* i potser *Illiturgi* el 215 aC, *Castrum Album* (*Akra Leuké*, tossal de Manises?, Alacant) el 214 aC i, finalment, van conquerir *Arse-Sagunt* el 212 aC, cosa que els oferiria una base d'operacions prop de la conca del riu *Sucro*, des d'on era més fàcil internar-se a la vall del Guadalquivir. A més, la supremacia naval romana a partir de l'any 217 aC els devia facilitar les incursions i el proveïment de les tropes en operacions costaneres.

Moneda de bronze de la ciutat d'Arse-Sagunt. Anvers, venera; revers, dofí; sota, inscripció ibèrica: "IAUBAS".

En definitiva, sembla que durant aquest confús període els cartaginesos van haver de fer front a una gran quantitat de rebel·lions, mentre que els romans es van limitar a l'atac de les guarnicions púniques i dels seus aliats entre l'Ebre i *Qart Hadasht*, però sense realitzar operacions d'envergadura.

EL DESASTRE DE L'OFENSIVA ROMANA

L'atac combinat romà, la derrota i la retirada (211 aC)

A l'inici de la primavera de l'any 211 aC, els romans van creure que havia arribat el moment de donar un cop definitiu a la guerra a Ibèria. Havien passat anys sense realitzar accions importants, mentre que els cartaginesos havien dedicat els seus esforços a lluitar contra els rebels indígenes. Segurament, aquestes rebel·lions formaven part de l'estratègia romana, fins al punt que, el 212 aC, havien allistat com a mercenaris un cos de 20.000 celtibers. Amb les legions reforçades i el control de la zona d'Arse-Sagunt, van pensar que estaven preparats per internar-se a la vall del Guadalquivir. Si aconseguien una victòria contundent, els romans podrien apropiarse les mines de plata de la zona, provocar una nova rebel·lió indígena i expulsar els cartaginesos de la Península.

Els dos Escipions es van dividir les tropes: dos terços dels soldats romans, sota el comandament de Publi Corneli Escipió, atacarien la concentració de tropes de Magó Barca i Àsdrubal Giscó, mentre que un terç dels romans, comandats per Gneu Corneli Escipió, amb els celtibers, atacaria l'exèrcit d'Àsdrubal Barca. Els dos exèrcits es van internar fins a una localitat anomenada *Amtorgis*, a la vall del Guadalquivir, on van prendre posicions davant de l'exèrcit d'Àsdrubal. Allà, incomprendiblement, es van separar, de forma que Publi va dirigir-se contra els exèrcits de Magó i Àsdrubal Giscó, mentre que Gneu mantenia la posició.

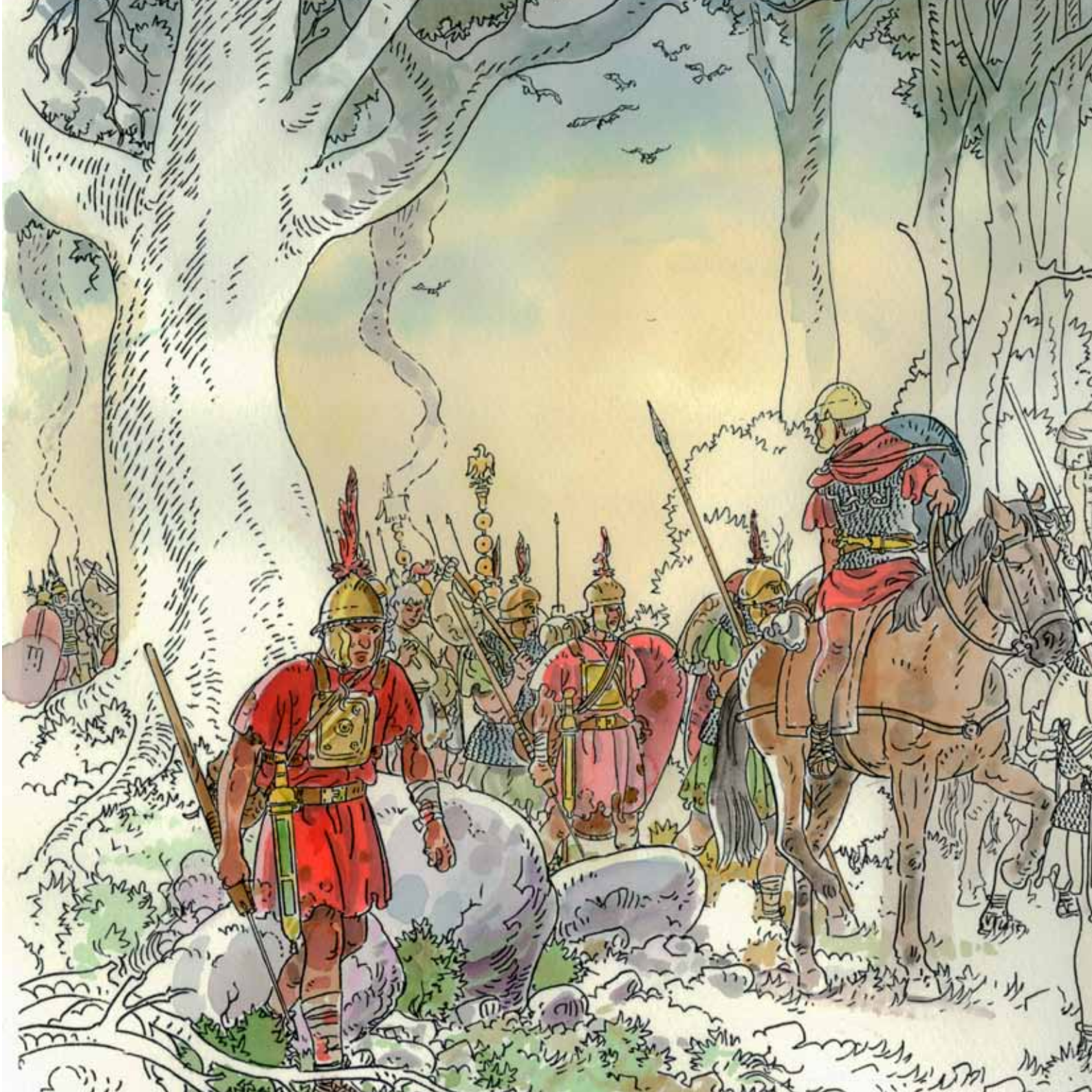
Durant la seva marxa, les tropes de Publi van ser sotmeses a atacs continus de la cavalleria lleugera nùmda comandada pel seu príncep Massinissa, cosa que dificultava l'avanç i el proveïment de les tropes. Davant la proximitat dels

exèrcits cartaginesos de Magó Barca i Àsdrubal Giscó i de set mil cinc-cents suessetans comandats per Indíbil, Publi va abandonar el seu campament, on va restar un petit contingent sota el comandament del llegat Tiberi Fonteius, i va fer una marxa nocturna per sorprendre les tropes indígenes que venien de la vall de l'Ebre. Un cop es va iniciar el combat, ell mateix va ser sorprès per l'arribada de la cavalleria nùmda, primer, i dels exèrcits cartaginesos, després. La derrota romana va ser completa i el mateix Publi va ser mort. Gràcies a l'arribada de la nit, uns quants romans van poder fugir i refugiar-se al campament.

Mentrestant, Àsdrubal Barca va aconseguir subornar els celtibers perquè abandonessin Gneu, de manera que, davant de la seva inferioritat numèrica, els soldats romans van haver de retirar-se, perseguits a cada moment per les tropes d'Àsdrubal. Poc després, els altres dos exèrcits cartaginesos se sumaven a la persecució amb l'ajuda de la cavalleria nùmda, de forma que la retirada romana va ser impossible. Les tropes es van haver de protegir en una petita elevació sense defenses naturals ni possibilitat de construir-ne d'artificials. Allà Gneu va ser mort i les tropes, aniquilades, un mes més tard que l'exèrcit del seu germà. Els pocs supervivents es van reunir amb les tropes del llegat de Publi, T. Fonteius, i van aconseguir retirar-se fins al nord de l'Ebre.

→ Pàgina següent: Retirada de les tropes legionàries romanes, vençudes a la vall del Guadalquivir (211 aC).

El desastre de la campanya dels dos Escipions sembla que va ser motivat per una suma d'errors estratègics. En primer lloc, per la divisió dels exèrcits romans, que els feia més vulnerables. En segon lloc, per allunyar-se massa d'una base important i, també, per abandonar la protecció que oferia la flota en les operacions prop de la costa. En tercer lloc, per comptar amb un contingent de tropes mercenàries indígenes massa elevat, susceptible de abandonar-los o canviar de bàndol. I, finalment, per l'eficàcia i supremacia de la cavalleria lleugera nùmida. Realment, la presència d'aquestes tropes en els exèrcits d'un o altre contendent sovint marcarà la diferència entre la victòria o la derrota.

Els cartaginesos no van saber aprofitar la seva victòria a causa de les diferències entre els seus generals, més preocupats de consolidar el domini púnic sobre la Cel-

tibèria i d'incrementar els tributs a les poblacions indígenes que de recuperar el territori al nord de l'Ebre. Això va permetre als romans reforçar el campament de *Nova Classis* a l'espera de l'enviament de reforços des de la península Itàlica. La narració de Livi dels hipotètics esdeveniments protagonitzats sota el comandament de Luci Marci Sèptim és difícil d'acceptar. Aquest oficial de cavalleria va aconseguir formar un petit exèrcit amb les tropes romanes que van sobreviure a la derrota i amb d'altres que es mantenien en diferents guarnicions, però és inversemblant que les restes de l'exèrcit poguessin infringir tantes i tan severes derrotes a les tropes cartagineses. Cal pensar que, com a màxim, els romans en retirada van aconseguir fer caure en una emboscada els seus perseguidors i, després, protegir el territori al nord de l'Ebre, tal com defensava l'historiador L. Calpurni Pisó, del cercle d'Escipió Emilià, com Polibi.

L'ARRIBADA DE REFORÇOS

Els reforços de Gai Neró (211 aC)

El 211 aC la conquesta romana de la segona ciutat més important de la península Itàlica, Càpua, a la Campània, després d'anys de setge, va representar un canvi de rumb en el conflicte. Entre altres coses, va permetre alliberar una gran quantitat de tropes romanes. Així, un contingent de 12.000 soldats i 1.100 genets, sota el comandament del propretor Gai Neró, va ser embarcat a la base naval i logística de *Puteoli*, a la badia de Nàpols, i enviat ràpidament a *Tarraco* a finals de l'estiu de l'any 211 aC. La majoria d'aquestes tropes havien format part de les legions que van assetjar Càpua. Des de *Tarraco* es va dirigir al campament de *Nova Classis*, a la desembocadura de l'Ebre, on va prendre el comandament de les tropes de L. Marci i T. Fonteius.

L'arribada de reforços romans procedents de la Campània es comprova arqueològicament al campament de la Palma –*Nova Classis* (l'Aldea, Baix Ebre). Fins a l'any 2011, entre el lot de més de 200 monedes de la Segona Guerra Púnica, s'han recuperat tres monedes de bronze de *Neapolis* i vuit monedes de bronze sardopúniques, aquestes darreres encunyades a Sardenya durant la revolta procartaginesa dels anys 216-215 aC. Cal recordar que *Puteoli* era l'antiga *Dycaearchia*, la qual, juntament amb *Neapolis*, havien estat assentaments de la colònia grega de *Cumae*. L'any 215 aC va ser fortificada per Q. Fabius i convertida en el port d'arribada dels subministraments d'Etrúria i Sardenya, per la qual cosa l'any següent va ser atacada sense èxit per Anníbal. Les monedes sardopúniques

Moneda de bronze de Neàpolis encunyada entre el 270 i el 250 aC. Anvers, cap d'Apol·lo amb corona de llorer; davant, llegenda grega "NEAPOLITON"; revers, brau androcèfal; a sobre, *Victòria* alada.

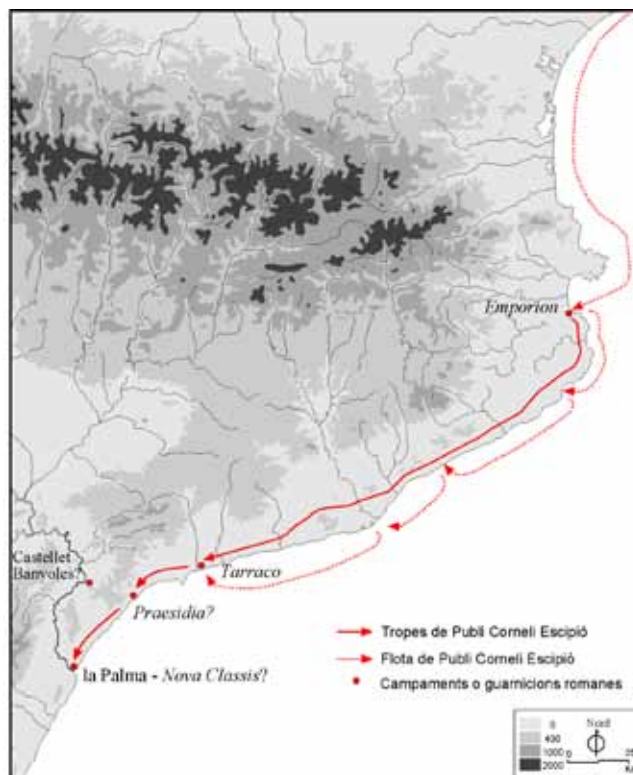
Moneda de bronze sardopúnica encunyada durant la rebel·lió contra els romans el 216-215 aC. Anvers, cap femení; revers, brau aturat a la dreta; a sobre, estel.

devien arribar al port de *Puteoli* com a producte del botí, del saqueig o dels impostos romans a l'illa, i devien ser utilitzades per pagar les tropes desplegades entorn de Càpua, igual que les monedes de la ciutat de *Neapolis*.

Segons T. Livi, el propretor Neró es va internar en territori ausetà fins a una gorja anomenada *Lapides Atros* ("Pedres Negres"), entre *Iliturgi* i *Mentisa*, on suposadament es localitzava el campament cartaginès d'Àsdrubal Barca. A continuació es descriu un suposat engany d'Àsdrubal a Neró, uns fets prou inversemblants que es corresponen a l'estereotip romà de la *fraus punica*. Molts investigadors creuen que tot aquest episodi és fals, mentre que d'altres proposen que *Lapides Atros* hauria de localitzar-se a la zona de l'alt Guadalquivir, prop de l'Oretània o, fins i tot, d'Arse-Sagunt, en gran part per intentar relacionar *Iliturgi* i *Mentisa* amb un error de transcripció o identificació (Oretània o Arsetània per Ausetània). Nosaltres també dubtem de la historicitat d'aquests fets, però, en el cas que s'hagués de buscar *Lapides Atros*, creiem que caldria fer-ho a l'Ausetània de l'Ebre, a la zona de la Terra Alta – Matarranya.

En primer lloc, la situació militar dels romans no permetia unes operacions tan allunyades del territori que controlaven de manera efectiva. A més, G. Neró va estar menys d'un any com a propretor a Ibèria, temps que devia dedicar a operacions defensives, a protegir el territori al nord de l'Ebre per evitar el pas dels cartaginesos cap a Itàlia. A més, si s'havia dirigit a la desembocadura del riu per fer-se càrrec de les tropes, el territori més proper era l'Ausetània de l'Ebre, tal com indica el mateix Livi. De fet, un hipotètic nou intent d'Àsdrubal Barca per passar a l'altra banda dels Pirineus el podria haver portat cap a aquesta zona, la mateixa per on sembla que devia passar el

seu germà Anníbal i ell mateix durant l'estiu del 218 aC, i on els seus aliats ilergets tenien més influència. Ara bé, concretar la localització exacta de *Lapides Atros* és gairebé impossible, però no ens podem estar de proposar el vessant nord dels ports de Beseit, plens de gorges, com les que hi ha al voltant de les Roques d'en Benet, un massís rocallós de color grisenc que destaca en el paisatge.

L'arribada de Publi Corneli Escipió a la península Ibèrica.

El desembarcament de Publi Corneli Escipió (210 aC)

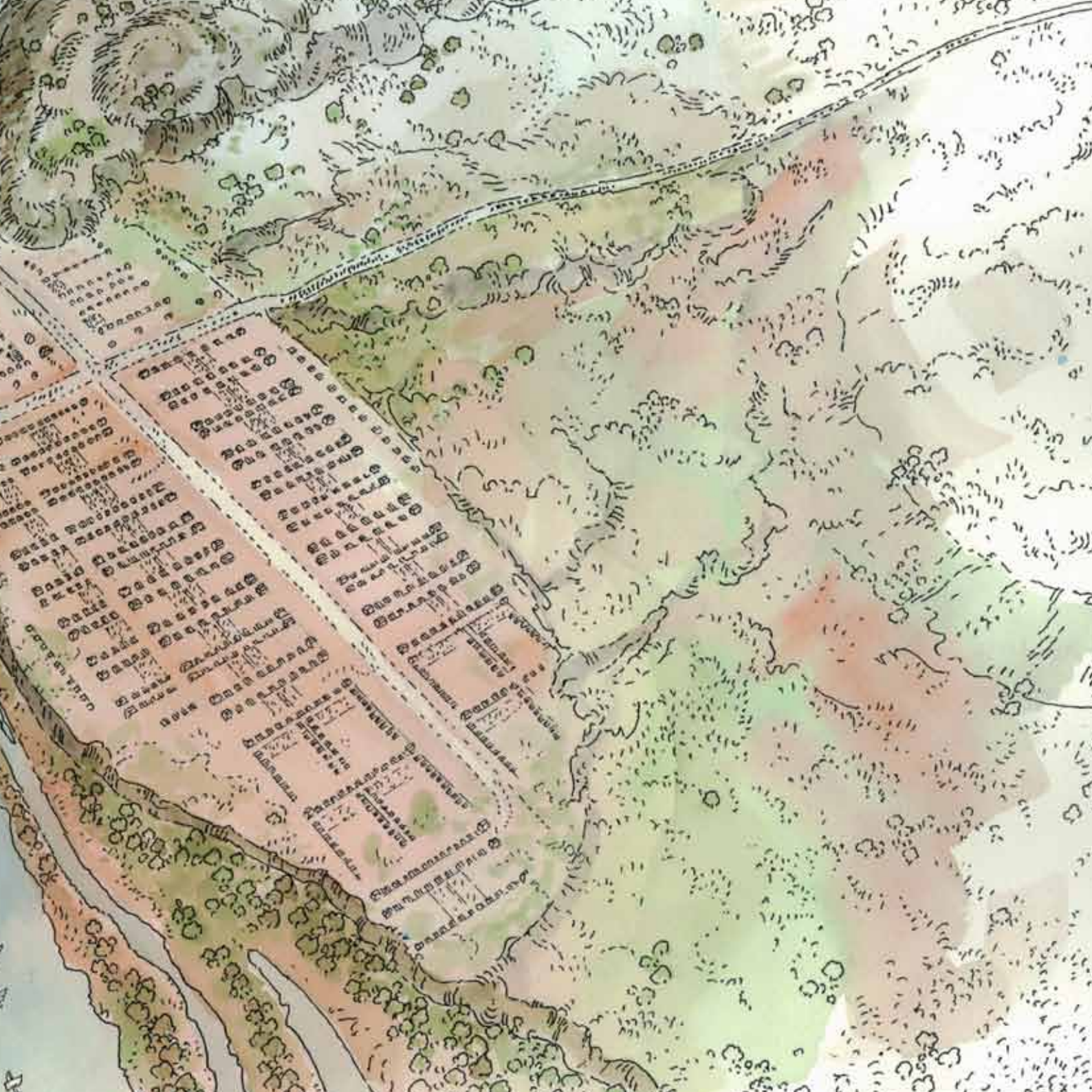
A l'inici de l'any 210 aC, Roma havia conquerit Càpua i Siracusa, i mantenia les tropes d'Anníbal Barca arraconades al sud de la península Itàlica. Per tant, va poder reforçar l'exèrcit d'Ibèria amb 10.000 soldats i 1.000 genets, la major part tropes llicenciades després de servir a la Campània, i va enviar-hi com a procònsol Publi Corneli Escipió, conegut posteriorment com l'Africà, fill i nebot dels generals morts el 211 aC, acompanyat del seu llogat Gai Leli i del propietari Marc Juni Silà. Amb una flota de 30 naus va sortir del port d'Òstia, a la desembocadura del Tíber, i va seguir la mateixa ruta que l'exèrcit enviat el 218 aC: vorejar la costa fins a *Massalia* per després desembarcar a *Emporion*. Des de la ciutat grega es va dirigir per terra amb l'exèrcit, seguit per la flota, fins a *Tarraco*, a tra-

vés de pobles aliats. Després va desplaçar-se fins al campament de *Nova Classis*, a la desembocadura de l'Ebre, passant per diferents guarnicions romanes, on es va fer càrrec de l'exèrcit comandat per Gai Neró.

Durant aquest temps, els cartaginesos no van saber aprofitar-se de la seva victòria l'any anterior i posar fi a la presència romana a la Península. Es van produir greus tensions i desacords entre els tres comandants i, a més, s'havien enemistat amb els seus aliats indígenes. Això va permetre que, durant la resta de l'any 210 aC i el principi del 209 aC, Publi Corneli Escipio reorganitzés i preparés les seves tropes per tal d'aconseguir l'objectiu principal: l'atac a *Qart Hadasht*.

→ Pàgina següent: El campament romà de la Palma – *Nova Classis*, a la desembocadura de l'Ebre.

LA CONQUESTA DE *QART HADASHT* (209 aC)

A l'inici de la primavera del 209 aC, els tres exèrcits cartaginesos estaven separats i molt allunyats de la costa mediterrània. Magó era prop de *Gadir*, Àsdrubal Giscó a la desembocadura del Tajo i Àsdrubal Barca a la Carpetània, és a dir, no hi havia cap exèrcit enemic entre l'Ebre i la ciutat de *Qart Hadasht*. D'altra banda, els pobles ibèrics al sud de l'Ebre es mantenien fidels a Roma, com Sagunt, conquerida pels romans el 212 aC. A més, Publi Corneli Escipió estava informat que la guarnició de la ciutat era molt reduïda, d'un miler de soldats, i que confiava la seva seguretat a les seves muralles, a la distància respecte de l'enemic i a una ubicació topogràfica que, en principi, la feien pràcticament inexpugnable. Per tant, es donaven les condicions apropiades per intentar conquerir-la mitjançant una incursió ràpida. En tot cas, si l'atac es convertia en un setge perllongat i donava temps als exèrcits cartagi-

La campanya de Publi Corneli Escipió l'any 209 aC i disposició dels exèrcits cartaginesos a la Península.

nesos a socórrer la ciutat, Publi disposava de la supremacia naval, de manera que podria embarcar les seves tropes i retirar-se sense gaires dificultats.

Per tant, va concentrar la flota i les seves tropes a la desembocadura del riu Ebre. Les formaven dues legions amb les seves respectives *alae sociorum* i uns 5.000 aliats indígenes, en total: 25.000 soldats i 2.500 genets, més una flota de 35 naus comandada per Gai Leli.

Àmfora grecoitàlica procedent del jaciment ibèric del Castellet de Banyoles (Museu d'Arqueologia de Catalunya).

La documentació arqueològica recuperada al jaciment de la Palma, versemblantment el campament romà de *Nova Classis*, reflecteix la presència d'un gran nombre de tropes romanes. Així, s'han recuperat nombrosos fragments de ceràmica que corresponen a àmfores grecoitàliques de finals del segle III aC, probablement produïdes a la zona de la Campània o de Sicília, ja que l'argila conté partícules volcàniques, potser de la zona del Vesubi o de l'Etna.

Igualment s'han recuperat restes d'armament, com puntes de fletxa, llances de ferro o projectils de fona fets amb plom, o objectes d'ús personal, com fíbules i aplics de vasos de bronze. Però els objectes metàl·lics més abundants són centenars de claus de bronze i de ferro de diferents mides, que cal relacionar amb la construcció de tot allò necessari en un campament de campanya a tocar del riu i del mar: barracons, estables, carruatges, maquinària bèl·lica, reparació d'embarcacions, etc. Entre les peces de dimensions més grans destaquen les estagues de vint centímetres de llargada i secció quadrangular, que es corresponen als vents de les tendes de campanya dels legionaris, mentre que entre les peces de dimensions més reduïdes són molt significatius els petits claus de cap arrodonit i tija curta i doblegada, que cal relacionar amb les tatxes de les sandàlies o *caligae* romanes.

Moneda de plata romana, quadrigat encunyat entre el 225 i el 212 aC. Anvers, cap de Janus bifront amb corona de llorer; revers, Júpiter amb quadriga conduïda per la Victòria; sota, llegendes "ROMA".

Finalment, el conjunt de gairebé 200 monedes, la major part de bronze i totes abandonades o perdudes entre el 217 i el 209-206 aC, és un reflex fidel de la producció monetària de les potències enfrontades i dels seus aliats, així com de la seva circulació en un campament romà. El 27% són monedes encunyades pels romans, mentre que les peces dels aliats de *Massalia* i *Emporion* representen el 13% i el 4%, respectivament. Les monedes del bàndol cartaginès, sumades les hispanocartagineses, sardopúniques, de Cartago, d'*Ebusus* i de *Gadir*, constitueixen el 45%, un nombre molt elevat, però que s'explica fàcilment pel fet de formar part del botí de les tropes romanes després de les batalles de *Cissa*, boques de l'Ebre, *Hibera* o *Intibili*. Finalment, apareixen altres monedes (11%), més testimonials, però que acaben de configurar el perfil de les comunitats mediterrànies immerses en el conflicte: monedes de l'Egipte ptolemaic, Siracusa, *Arse*, *Rhode*, *Neapolis* o algunes imitacions ibèriques de les monedes d'*Emporion*.

Moneda de bronze hispanocartaginesa. Anvers, cap d'Atenea amb casc i cimera; revers, cavall aturat.

Publi Corneli Escipió va encomanar al seu propietari, Marc Silà, que vigilés el pas de l'Ebre a *Nova Classis* i controlés els aliats ibers al nord del riu amb 3.000 soldats i 500 genets, mentre que el gruix de l'exèrcit va creuar el riu Ebre en direcció sud i la flota navegava en paral·lel.

Les fonts escrites indiquen que les tropes van arribar en set dies a *Qart Hadasht*, cosa totalment impossible. Probablement, cal pensar que l'exèrcit romà va dirigir-se en primer lloc a la ciutat de Sagunt, a uns cent seixanta quilòmetres, i des d'allà fins a Cartagena, situada a una distància d'uns tres-cents quilòmetres. Per tant, les tropes haurien recorregut uns quaranta quilòmetres diaris. Igualment, es tracta d'un ritme extraordinari, com el mateix Polibi indica, però factible, i encara més si tenim en compte que una gran part de la impedimenta podia haver estat transportada per les naus.

La ciutat de *Qart Hadasht* estava situada en una península, unida al litoral per l'est gràcies a un estret istme. El costat nord de la ciutat estava protegit per un gran llac que alimentava d'aigua un canal que protegia l'oest de la ciutat, mentre que el sud estava protegit per una gran badia natural, on hi havia el port de la ciutat.

Escipió va situar el seu campament a l'istme, de manera que va aïllar la ciutat de la seva connexió a terra ferma. La flota romana bloquejava la sortida al mar, consegüentment la ciutat va quedar completament assetjada. La disparitat de forces era extraordinària, ja que als 1.000 soldats de la guarnició només es van poder afegir 2.000 ciutadans, efectius que s'havien d'afrontar amb gairebé 30.000 soldats romans de l'exèrcit de terra més els que hi havia embarcats a les naus.

Després de repel·lir una agosarada sortida dels defensors de la ciutat, Escipió va ordenar un assalt combinat: la seva infanteria atacava des de l'istme, i la flota, des del sud. Aquest primer atac no va aconseguir l'objectiu, motiu pel qual el mateix dia Escipió va ordenar un segon atac, però

aquesta vegada també va enviar un petit contingent de 500 soldats pel nord, a través de la llacuna. Aquest escamot va aconseguir escalar la muralla nord, segons Polibi, gràcies als efectes de la marea baixa, però probablement els soldats van poder passar desapercebuts pel fet d'envoltar la fortificació pel nord, a peu de la muralla i a tocar de l'aigua de la llacuna, on hi havia pocs defensors.

Aquest atac per sorpresa va permetre escometre els defensors per la rereguarda, però igualment, poc després, els soldats de les forces navals també aconseguiren penetrar dins la ciutat per la muralla meridional, a tocar del port. Per tant, probablement va ser més l'acaparadora superioritat numèrica i l'atac continuat a diferents sectors de les muralles el que va permetre ocupar la ciutat, i no tant la hipotètica baixada de la marea a la zona de la llacuna. També és probable que els romans utilitzessin algun tipus d'artilleria de torsió, segurament proporcionada pels seus aliats grecs, ja que es menciona que les embarcacions de Gai Leli eren proveïdes de "tot tipus de projectils" i que, després de la conquesta de la ciutat, uns quants trams de muralla es van haver de reparar. En tot cas, en poc temps, els soldats romans van passar de l'ofensiva al saqueig de la ciutat.

Amb la captura de *Qart Hadasht*, posteriorment *Carthago Nova*, a part de tots els subministraments militars que hi havia a la ciutat, com dipòsits d'aliments, tot tipus d'artilleria de torsió, vaixells de guerra i de transport, etc., els romans prengueren el control de tota la costa est de la península així com de l'explotació de les mines de plata de la zona, cosa que significava la possibilitat d'encunyar grans quantitats de moneda, necessària per sufragar la guerra, i deixar sense aquests recursos els enemics. A

més, van posar en llibertat els ostatics indígenes, els quals eren la garantia dels pactes que mantenien amb els cartaginesos, sovint per la força. Amb aquest gest se'ls va guanyar per a la seva causa, de manera que, a partir d'aquell moment, l'exèrcit romà es va veure molt reforçat per tropes locals.

En definitiva, la conquesta d'aquesta base naval fortificada va significar un cop definitiu a les aspiracions púniques per mantenir la seva hegemonia a Ibèria. Des d'aquell moment, tots els enfrontaments es van produir al sud de la Península, al cor del territori cartaginès.

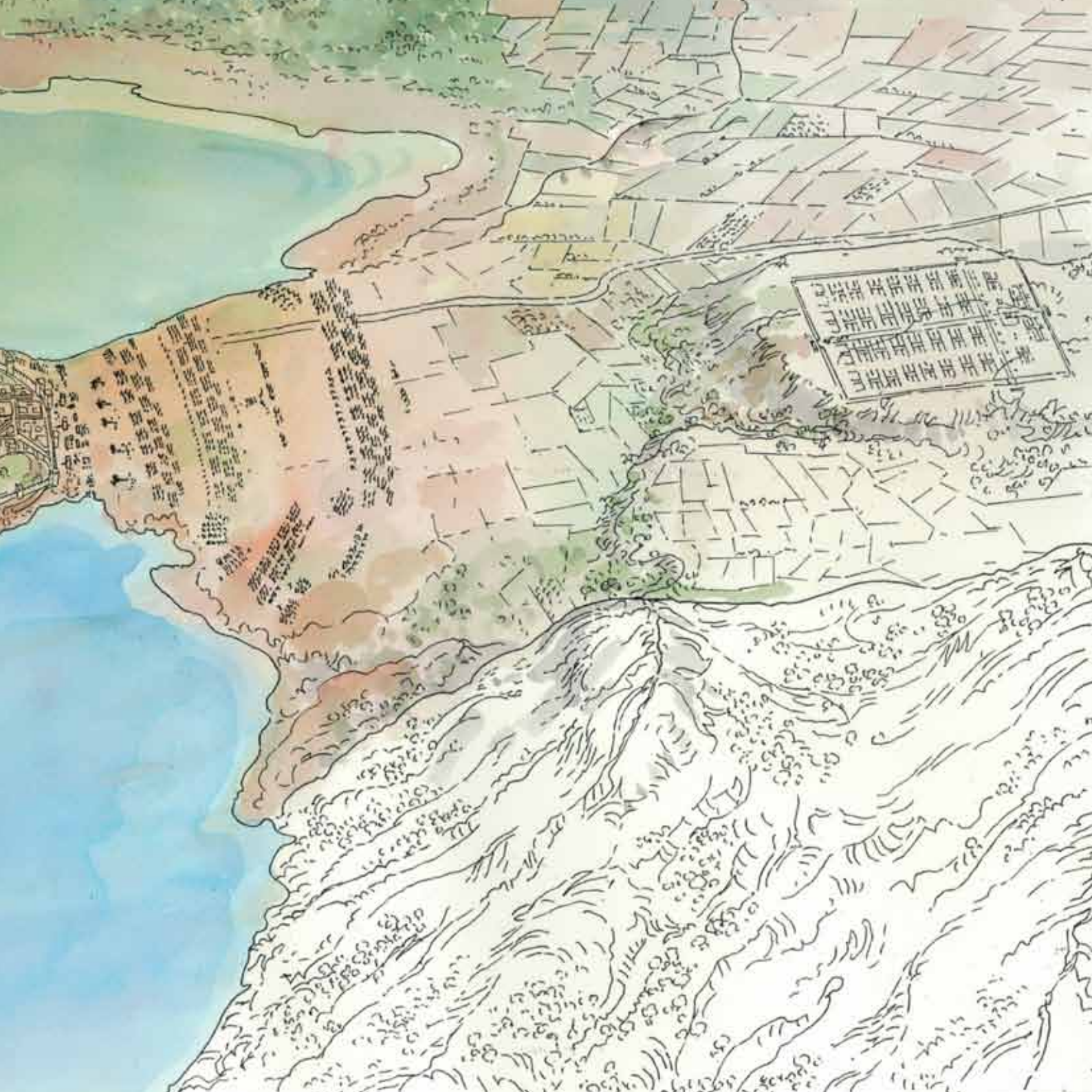
→ Pàgina següent: L'atac combinat de l'exèrcit romà de Publi Corneli Escipió a *Qart Hadasht* (209 aC).

Hand-drawn map of a coastal town and harbor. The map shows a town with a grid of streets and buildings, a harbor with boats, and surrounding terrain. The map is drawn in a sketchy, illustrative style with various colors used to distinguish different areas.

Hand-drawn map of a coastal town and harbor. The map shows a town with a grid of streets and buildings, a harbor with boats, and surrounding terrain. The map is drawn in a sketchy, illustrative style with various colors used to distinguish different areas.

Hand-drawn map of a coastal town and harbor. The map shows a town with a grid of streets and buildings, a harbor with boats, and surrounding terrain. The map is drawn in a sketchy, illustrative style with various colors used to distinguish different areas.

東門
西門
南門
北門
中門
左門
右門
前門
後門
上門
下門
左門
右門
前門
後門
上門
下門

東門
西門
南門
北門
中門
左門
右門
前門
後門
上門
下門
左門
右門
前門
後門
上門
下門

東門
西門
南門
北門
中門
左門
右門
前門
後門
上門
下門
左門
右門
前門
後門
上門
下門

EL DESPLAÇAMENT DELS COMBATS AL SUD D'IBÈRIA

Baecula (208 aC)

L'hivern de l'any 209 aC, Escipió el va passar a *Tarraco*, amb el gruix de les seves tropes al nord de l'Ebre. Durant aquest temps, es van multiplicar les desercions del bàndol púnic, entre les quals la de la tribu més important, la dels ilergetes. Per contra, la lluita oberta entre els diferents generals cartaginesos es va agreujar, fins al punt que Àsdrubal Barca va plantejar una batalla tàctica contra els romans, amb l'objectiu final d'abandonar Ibèria en auxili del seu germà Anníbal.

L'any 208 aC, es va produir el primer enfrontament a camp obert entre les tropes cartagineses i les que comandava Escipió. El xoc es va produir a la vall del Guadalquivir, on es localitzaven els aliats cartaginesos més fidels (sembla que la dona d'Anníbal era de Càstulo). Però Àsdrubal era conscient de la feblesa de les aliances amb els indígenes, per la qual cosa va decidir, una vegada més, mirar de travessar els Pirineus i endur-se els mercenaris ibèrics a lluitar amb el seu germà a Itàlia, per evitar així les contínues desercions.

La disposició dels exèrcits cartaginesos sembla que era similar a la de l'any 209 aC, únicament la distingia el fet que l'exèrcit d'Àsdrubal Barca era situat més al sud, a *Baecula*, a la capçalera de la vall del Guadalquivir, un punt estratègic de d'on es podia accedir a l'altiplà del centre peninsular, a la costa mediterrània o al curs baix del mateix riu. A més, va ocupar una posició fàcil de defensar, sobre un turó.

Publi Corneli Escipió estava decidit a enfrontar-se ràpidament amb Àsdrubal per tallar el seu pas a la península

Itàlica i, sobretot, a derrotar-lo abans de l'arribada dels altres dos exèrcits cartaginesos. Malgrat la bona posició defensiva que havia adoptat Àsdrubal, el seu exèrcit va ser vençut, però va poder escapolar-se amb el gruix de les seves forces, fins i tot amb els elefants. De fet, sembla que l'únic contingent sacrificat va ser la infanteria lleugera, constituïda bàsicament per mercenaris ibers, poc fiables en aquells moments. Escipió va renunciar a perseguir-lo, ja que els altres dos exèrcits púnics eren a prop i no podia arriscar-se a deixar-los a la seva rereguarda i que l'ataquessin a traïció.

Per tot plegat, malgrat que Polibi i Livi descriuen la batalla com una gran derrota cartaginesa, més aviat sembla un enfrontament menor, en el qual possiblement van vèncer els romans, però realment sembla una victòria tàctica d'Àsdrubal Barca. La seva disposició i la dels altres dos exèrcits cartaginesos va atreure l'atac d'Escipió, però, en realitat, l'objectiu era poder escapolar-se en direcció nord amb la seguretat que no seria perseguit per l'exèrcit romà, com demostra el fet que pogués marxar amb els seus elefants. Al seu torn, Escipió va saquejar i ocupar el campament cartaginès, però no va perseguir Àsdrubal. Després d'un temps, va marxar un altre cop a hivernar al nord de l'Ebre, a *Tarraco*.

L'exèrcit d'Àsdrubal va marxar en direcció nord, va remuntar la vall del Tajo i va creuar els Pirineus pel costat occidental, ja que ara els ilergets, que dominaven el Pirineu central, s'havien passat als romans. Un cop al sud de la Gàl·lia, va reclutar mercenaris, abans de travessar els Alps l'any 207 aC. Així, després de múltiples intents,

Escenari i desenvolupament de la campanya de l'any 208 aC.

per primera vegada l'exèrcit cartaginès d'Ibèria va enviar reforços a Anníbal Barca. Ara bé, aquestes tropes van ser destruïdes tot just arribar al nord de la península Itàlica, a la batalla de Metaure, en la qual el seu germà Àsdrubal va morir en combat.

Des de l'any 2006, un equip d'investigació de la Universitat de Jaén treballa sobre el camp de batalla de *Baecula*, una immensa zona de gairebé 375 hectàrees localitzada al voltant del Cerro de las Albahacas (Santo Tomé, Jaén). L'orografia del lloc es correspon amb la descripció física que podem trobar en el relat de les fonts antigues, amb un turó pla de gran superfície i suaus vessants envoltat al nord pel curs d'un riu.

Fins ara s'han recuperat puntes i virolles de javelina i *pilum*, glans de plom, estaquas de tendes de campanya, puntes de fletxa, dards, fíbules, monedes de l'època, etc., però potser l'element més interessant és la recuperació

de centenars de tatxes de *caligae*, cosa que fins i tot permet determinar el moviment dels legionaris pel camp de batalla.

Combats a la vall del Guadalquivir (207 aC)

A l'inici de la primavera de l'any 207 aC, els cartaginesos van rebre un contingent de reforços procedents de Cartago comandats per un altre Hannó. Aquestes tropes es van dirigir a la Celtibèria per reclutar 9.000 mercenaris, acompanyades per Magó Barca. Davant del perill que representaven, Publi Corneli Escipió va enviar-hi el propretor Marc Silà amb 10.000 homes i 500 genets. El factor sorpresa i la divisió de les forces cartagineses i celtíberes van ser decisius, de manera que els mercenaris celtíbers van ser derrotats i dispersats. Quan van arribar les tropes cartagineses procedents del seu campament, la batalla ja estava perduda, només 2.000 homes comandats per Magó es van poder escapolir i fugir fins a *Gadir*, mentre que Hannó va ser capturat.

Després d'aquesta victòria, Publi Corneli Escipió es va internar a la vall del Guadalquivir, però el comandant cartaginès Àsdrubal Giscó va evitar l'enfrontament a camp obert i va repartir les seves forces en diferents guarnicions, amb l'objectiu de dificultar i alentir l'ofensiva romana. Aquesta tàctica va tenir èxit, ja que Escipió va decidir retirar-se a *Tarraco*, tot i que va enviar el seu germà Luci amb 10.000 homes i 1.000 genets a *Orongis*, una ciutat ibèrica amb una guarnició cartaginesa. Després d'un aferrissat combat, la ciutat va caure. Probablement, l'objectiu d'aquest setge va ser donar un exemple a la resta de ciutats indígenes, ja que, malgrat que es va rendir, una part de la població va ser massacrada per les tropes romanes.

Escenari i desenvolupament de la campanya de l'any 207 aC.

Ilipa (206 aC)

L'any 206 aC, o el 207 aC segons altres versions, els generals cartaginesos Àsdrubal Giscó i Magó Barca van aconseguir reunir un gran exèrcit, integrat per tropes de reforç africanes i per mercenaris ibèrics, i van esperar l'atac romà a la vall del Guadalquivir en condicions estratègiques favorables. Al seu torn, Escipió va sortir de *Tarraco* amb les seves legions, a les quals es van unir un gran nombre de tropes indígenes, cada vegada més decantades cap al bàndol romà per les seves victòries recents.

Els dos exèrcits es van trobar a les proximitats de la ciutat turdetana d'*Ilipa* (Alcalá del Río, Sevilla). Romans i cartaginesos van formar les tropes davant dels respectius campaments, però durant diversos dies cap dels dos contendents va prendre la iniciativa. El dia de la batalla, Escipió va modificar la formació del seu exèrcit i va iniciar

el combat ràpidament, mentre que les forces cartagineses no van tenir temps d'adaptar-se a la nova situació i van presentar batalla formats com els dies anteriors. La conseqüència va ser la victòria romana, tot i que sembla que una part important de les tropes cartagineses va aconseguir retirar-se, però Escipió les va perseguir i no els va donar treva. La derrota prèvia, la falta de recursos i l'assetjament constant de les legions va convertir la retirada en una fugida i deserció massives. Àsdrubal Giscó i Magó Barca van poder escapar-se per mar fins a *Gadir* amb una part del seu exèrcit, mentre que una altra part es va dispersar per les poblacions de la vall del Guadalquivir.

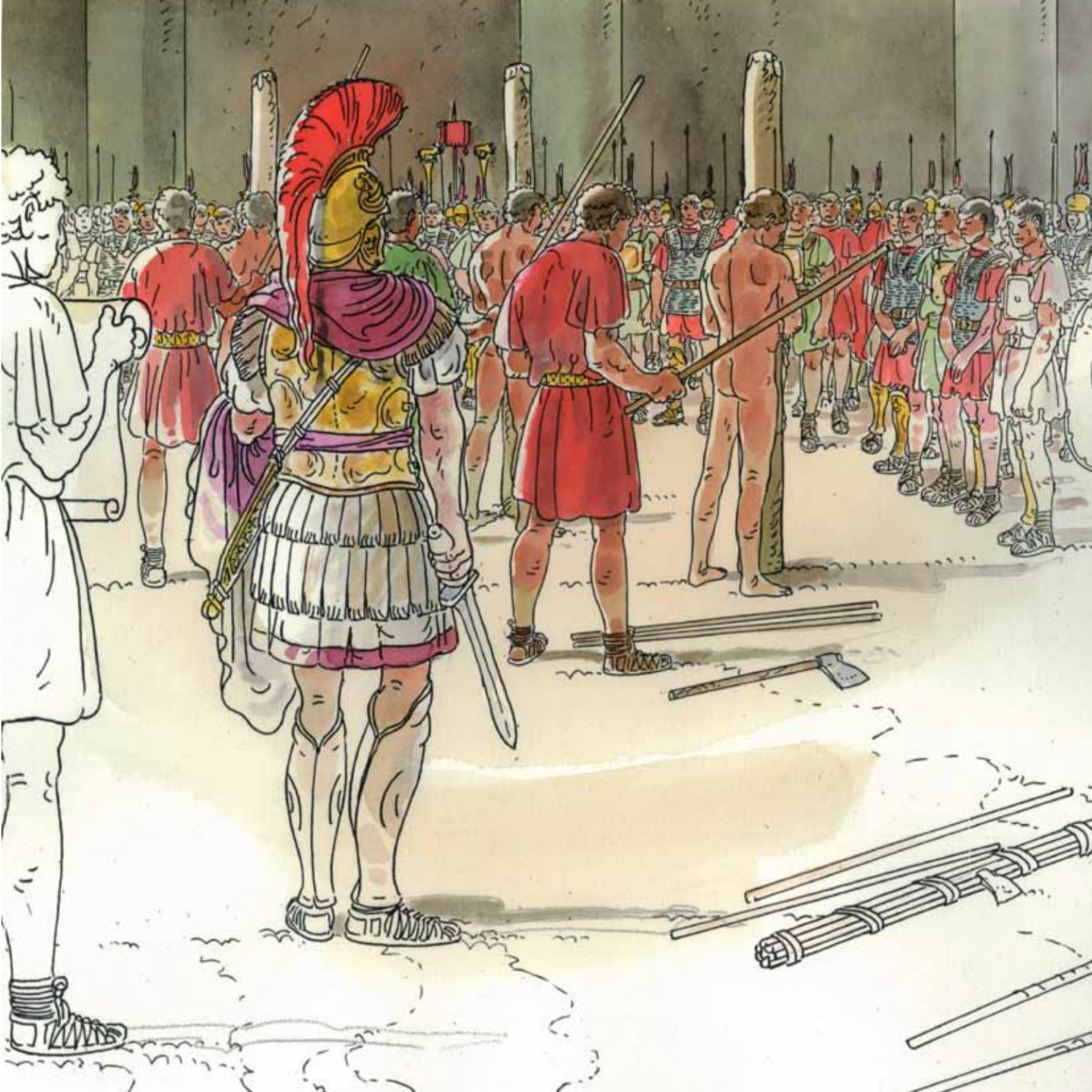

Fletxes de bronze cartagineses, amb arpó lateral. Jaciment de la Palma (l'Aldea, Baix Ebre).

Una vegada derrotats els cartaginesos, Escipió va decidir orientar la seva lluita contra els pocs aliats indígenes que encara donaven suport als púnics. Així, va arrasar completament les ciutats d'*Iliturgi* i *Astapa*, mentre que Càstulo i moltes altres ciutats es rendien per evitar ser destruïdes. A més, la cavalleria nùmida de Massinissa es va passar als romans, cosa que tindria greus repercussions per als cartaginesos, no només a Ibèria, pràcticament perduda, sinó en les darreres batalles de la Segona Guerra Púnica al nord d'Àfrica.

→ Pàgina següent: Càstig dels soldats revoltats al campament de *Sucro*.

La rebel·lió del campament de *Sucro* (206 aC)

L'any 206 aC, els 8.000 soldats romans acampats al campament de *Sucro*, a les rodalies de la desembocadura del Xúquer, prop de Cullera (Ribera Baixa), es van amotinar perquè no havien rebut el seu salari de Roma. Aquesta notícia confirma que els romans establien grans campaments de campanya en indrets d'un valor estratègic important. I també ens informa sobre les dificultats de Roma per sufragar la guerra. Escipió va reunir els amotinats a *Carthago*

Projectils de fona de plom. Jaciment de la Palma (l'Aldea, Baix Ebre).

Nova i els va reprendre per la seva actitud, tot recordant-los que, si bé l'Estat no els havia pagat, ell havia procurat fer-ho amb el botí obtingut durant la guerra a la península Ibèrica. Aquesta afirmació explica la circulació monetària documentada en un altre campament similar, el de la Palma – *Nova Classis*. Gairebé la meitat de les monedes són d'origen púnic, sens dubte, la majoria obtingudes després de les derrotes cartagineses, mentre que un 20% són monedes de les ciutats gregues de *Massalia* i *Emporion*, aliades de Roma. D'altra banda, malgrat que l'Estat romà va introduir entorn del 211 aC un nou sistema monetari amb l'encunyació dels denaris, quinaris i sestercis, aquesta producció sembla que no va arribar a la Península durant la Segona Guerra Púnica. En tot cas, no s'ha documentat cap d'aquestes noves monedes a la Palma.

L'aixecament del campament de *Sucro* es va resoldre a la manera romana. Els trenta-cinc amotinats més destacats van ser assotats i decapitats davant dels seus companys de motí. Els estris utilitzats, feixos i destrals, tenien una forta càrrega simbòlica, ja que a l'antiga Roma els lictors d'un magistrat o d'un comandant militar portaven les *fascès*, un paquet de branques que rodejaven una destral. Les branques simbolitzaven la força, i la destral, la justícia.

La rebel·lió d'Indíbil i Mandoni (206 aC)

Mentre els combats contra els cartaginesos es desenvolupaven al sud de la Península, els cabdills dels ilergets i els seus aliats més immediats al nord de l'Ebre es van revoltar contra Roma. En aquells moments, ja era evident que els romans no pensaven marxar de la Península, i els pobles indígenes començaven a veure que s'havien alliberat dels cartaginesos per caure en mans d'altres invasors. Els havia arribat la notícia de la rebel·lió de la guarnició del campament romà de *Sucro* i també la notícia, falsa, de la mort d'Escipió després d'una greu malaltia. Les tropes d'Indíbil i Mandoni, 20.000 soldats i 2.500 genets, van atacar els aliats dels romans al curs mitjà de l'Ebre i van establir el seu campament a la Sedetània.

Una vegada sotmès el motí de *Sucro*, P. Escipió es va dirigir al nord i, quatre dies després de travessar el riu Ebre, es va presentar davant dels revoltats. Aquesta vegada l'exèrcit romà no comptava amb l'ajut de cap aliat indígena, segons les fonts escrites, per demostrar que la victòria contra els cartaginesos no s'havia produït gràcies a la col·laboració dels ibers i celtibers. Aquest mateix aclariment de les fonts romanes deixa entreveure que la participació de tropes auxiliars indígenes en el bàndol romà va ser molt important, sobretot en les etapes finals de la guerra a la península Ibèrica, en tot cas, molt més del que confessaven els romans mateixos.

Escipió va utilitzar un estratagema per atraure una part dels enemics: va deixar anar els ramats capturats, de manera que els indígenes, en intentar recuperar-los a la

plana, es van veure encerclats i massacrats. L'endemà es va desenvolupar la batalla principal, que es va saldar amb la victòria romana. Les condicions de la rendició van ser molt benvolents amb els revoltats, ja que Escipió només els va exigir diners, molt necessaris per pagar les seves tropes, com ja hem vist.

La retirada cartaginesa de la Península (206 aC)

Durant el mateix any 206 aC, el darrer reducte cartaginès, *Gadir*, va intentar arribar a un acord avantatjós amb els romans i abandonar la lluita, però els traïdors van ser descoberts i empresonats, mentre que una petita flota que havien enviat els romans per donar-los suport i aconseguir la ciutat no va tenir èxit. Aquests fets van provocar la retirada cap a *Carthago Nova* de les naus i de les tropes romanes que hi havia prop de la ciutat gaditana.

En tot cas, el fracàs de la rebel·lió de les tropes romanes a *Sucro* i la posterior derrota dels ilergets van representar la fi de les esperances cartagineses de recuperar Ibèria. Per això, el germà petit d'Anníbal Barca, Magó, va reunir les seves tropes i les va preparar per retirar-se al nord d'Àfrica, però va rebre ordres i diners de *Carthago* per desembarcar al nord d'Itàlia, en un darrer intent d'ajudar les tropes del seu germà. Abans va fer un intent, fallit, de reconquerir *Carthago Nova*, i els seus ciutadans, que volien arribar a un acord amb els romans, en voler retornar a

Gadir, van barrar-li les portes. Magó es va dirigir a Eivissa, on va reforçar el seu exèrcit, i després va passar l'hivern a l'illa de Menorca, on va reclutar mercenaris. L'any 205 aC va desembarcar al nord de la península Itàlica, a la Gàl·lia Cisalpina, on va reclutar aliats entre els gals i els lígurs. Durant gairebé dos anys, va atacar els romans des del nord per ajudar Anníbal, encerclat al sud, fins que va ser derrotat i ferit. Finalment, va morir durant la travessa de retorn a Cartago.

Amb la partida de Magó Barca es pot considerar finalitzada la Segona Guerra Púnica a la península Ibèrica. Però els esdeveniments de l'any 206 aC, com la fundació de la primera colònia a *Italica* (Santiponce, Sevilla), la rebel·lió de les tropes romanes del campament de *Sucro* o l'aixecament d'Indíbil i Mandoni van ser la constatació d'una realitat: els romans no pensaven marxar de la península

Moneda de bronze d'*Ebusus*. Anvers i revers, deu Bes amb faldilla, mall i serp.

Ibèrica. Aquesta última rebel·lió es pot considerar com l'inici d'una altra guerra, molt més llarga: la conquesta d'Hispania, un llarg període de gairebé dos-cents anys protagonitzat per l'expansionisme romà a la Península i la resistència dels pobles indígenes.

EPÍLEG. LA SUFOCACIÓ DE LES REVOLTES INDÍGENES

La conquesta i pacificació de la vall de l'Ebre (205-183 aC)

Una vegada expulsats els cartaginesos de la península Ibèrica, un triomfador Publi Corneli Escipió va tornar a Roma per presentar la seva candidatura a les eleccions consulars, mentre que Marc Silà quedava al comandament de les tropes a Ibèria.

L'any 205 aC, els ilergets, els ausetans de l'Ebre i altres pobles de la vall d'aquest riu, una altra vegada comandats per Indíbil i Mandoni, es van tornar a revoltar i van concentrar un gran exèrcit de 30.000 soldats i 4.000 genets en territori sedetà.

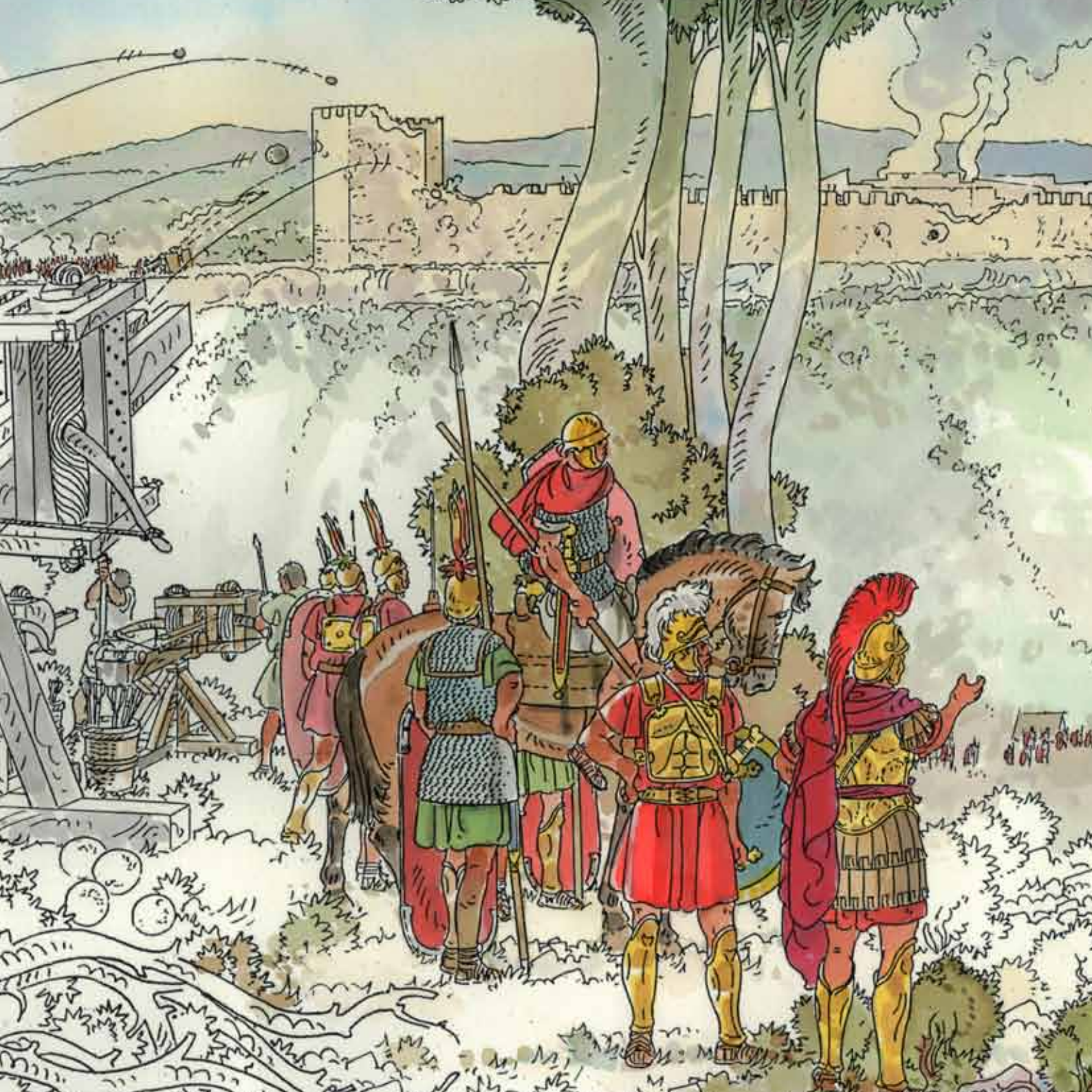
Glans de plom recuperats en prospecció al jaciment del Camí del Castellet de Banyoles.

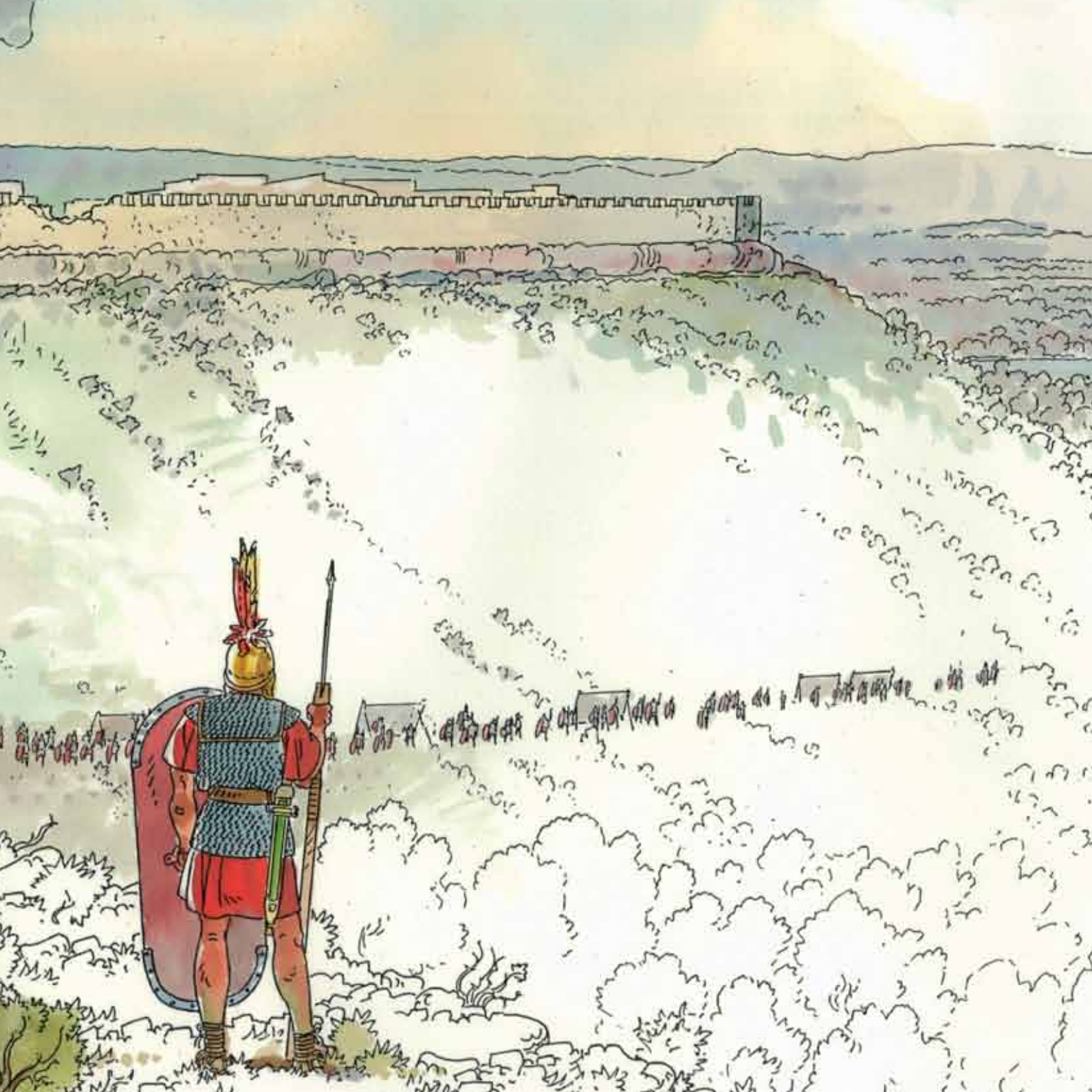
En aquells moments els romans tenien dos exèrcits a Ibèria, ara ja sota el comandament dels procònsols L. Corneli Lèntul i L. Manli Occidi, segurament situats a *Tarraco* i *Carthago Nova*, respectivament. Vista la magnitud de l'aixecament, els dos procònsols van decidir unir les seves tropes i dirigir-se contra els revoltats. Com que van travessar l'Ausetània de l'Ebre, cal suposar que tots dos exèrcits romans es devien trobar a mig camí, a l'altura de Castelló, i per Morella i Alcanyís van arribar a la vall mitjana de l'Ebre, territori sedetà.

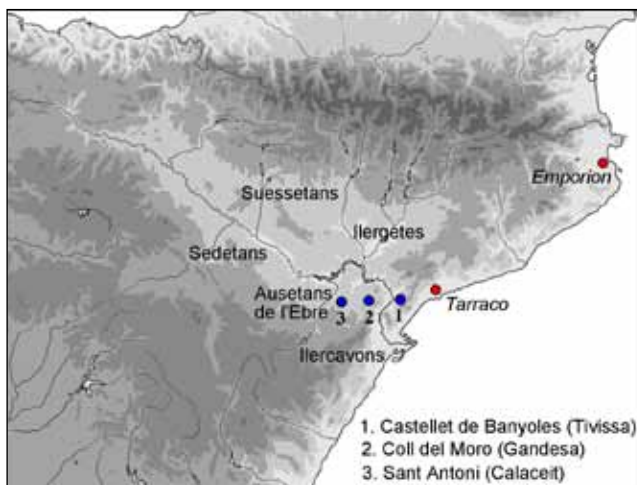
La batalla va ser molt dura, però finalment els romans van vèncer. El rei mateix dels ilergets, Indíbil, va morir en primera línia. Els revoltats van fugir i van intentar pactar la rendició amb els romans, que només la van acceptar a canvi del lliurament dels cabdills supervivents de la revolta, entre els quals hi havia Mandoni. Tots els promotors de l'aixecament van ser detinguts, torturats i morts. Després, els pobles indígenes revoltats van ser obligats a lliurar menjar i roba per a l'exèrcit, ostatges i un tribut en diners que doblava l'habitual.

Malgrat aquestes dures condicions, o precisament per això mateix, durant més de vint anys aquesta zona al voltant de l'Ebre va ser l'escenari de constants rebel·lions dels pobles ibèrics i d'incursions dels celtibers, aixecaments que els romans van apaivagar amb molts esforços.

→ Pàgina següent: Atac de les legions romanes a la ciutat ilerconvona del Castellet de Banyoles, mitjançant artilleria de torsió (balistes i catapultes).

Pobles ibèrics de la vall de l'Ebre i jaciments indígenes probablement destruïts a l'inici del segle II aC.

Així, l'any 200 aC, novament el procònsol C. Corneli Cèteg es va internar en territori sedetà, on va obtenir una victòria. Durant l'any 197 aC, el procònsol C. Semproni Tudità va ser derrotat i mort en un lloc indeterminat de la nova província de la Hispània Citerior. L'any 195 aC, la revolta era ja tan generalitzada i tan greu que va provocar l'enviament des de Roma d'un exèrcit consular, sota el comandament de M. Porci Cató. Les tropes del cònsol van desembarcar a Roses per expulsar els indígenes que havien ocupat la fortificació, i d'allà es van dirigir a Empúries. Les tropes enviades per reforçar l'exèrcit de Cató des de la Hispània Ulterior, sota el comandament de M. Helvi, van derrotar un exèrcit celtiber prop de la ciutat d'*Iliturgis*, a la Hispània Citerior, probablement en un indret situat entre Sagunt i l'Ebre.

Malgrat la victòria inicial de Cató a la batalla d'Empúries i els seus esforços posteriors, no sembla que la revolta es pogués donar per extingida, ja que el mateix cònsol va haver de sotmetre novament els sedetans, ausetans i suessetans. Que la repressió de Cató no va ser definitiva queda demostrat pel fet que, després de la seva marxa, el pretor de la Citerior, S. Digici, va perdre la meitat de les seves tropes. De fet, les lluites en aquest territori es perllonguen fins a l'any 183 aC, quan el pretor A. Terenci Varró va enfrontar-se amb els celtibers que ocupaven les fortificacions ibèriques de l'Ausetània de l'Ebre.

És evident que, durant els primers anys del segle II aC, es van produir incessants rebel·lions indígenes contra els romans i que el principal escenari dels combats va ser l'interior de la vall de l'Ebre, en terres dels ausetans, ilergets, sedetans i suessetans. Igualment, cal constatar la fragilitat dels tractats de pau establerts, segurament perquè la

Moneda de plata romana, denari. Anvers, cap de Roma amb casc, darrere X. Revers, els Dioscurs, Càstor i Pòl·lux, a cavall; sota, les lletres "CVAR" i la llegenda "ROMA". Es tracta d'un denari encunyat per un membre de la família de Gai Terenci Varró, un dels cònsols derrotats per Anníbal a la batalla de Cannas el 216 aC. Jaciment del Camí del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre).

majoria de vegades incloïen unes condicions molt severes per als indígenes. També cal ressaltar que la debilitat progressiva dels pobles ibers de la vall de l'Ebre, després de les interminables lluites contra els romans, va propiciar les incursions celtiberes en el seu territori. Finalment, cal suposar que, si *Tarraco* continuava sent la principal base d'operacions romana, moltes de les seves campanyes s'haurien realitzat travessant el territori dels ilerconvos, al baix Ebre.

L'exemple del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre)

És en aquest context que la ciutat ibèrica del Castellet de Banyoles adquireix una gran significació en la història de la conquesta romana de l'actual Catalunya. Aquest poblament ilerconvó està situat sobre una gran plataforma triangular de 42.000 m² que controla el curs del riu Ebre, així com la via d'accés que, des de l'interior del baix Aragó (territori ausetà), es dirigeix cap a la costa i, per tant, cap a *Tarraco*, a partir de l'any 197 aC la capital de la nova província de la Hispània Citerior. De fet, és just damunt del gual que facilita el pas del riu per seguir aquesta ruta. A això cal sumar el seu sistema defensiu, constituït per dues torres pentagonals sense parangó a la península Ibèrica, la troballa d'objectes d'or i plata, la recuperació de ploms escrits o la identificació d'una estructura urbana complexa. Tots aquests elements confirmen la importància d'aquest assentament.

Els indicis arqueològics suggereixen una destrucció sobtada i violenta de tota la ciutat a l'inici del segle II aC, que cal relacionar amb la situació d'inestabilitat provoca-

da per les rebel·lions indígenes mencionades. A més, recentment ha estat identificat un campament de campanya romà de la mateixa cronologia a l'exterior del poblament. Les restes d'àmfores i monedes de bronze romanorepublicanes, els nombrosos projectils de fonsa fets amb plom i altres restes d'armament així ho suggereixen. Per tant, és molt probable que aquest campament fos el responsable de la destrucció de la ciutat ibèrica en una data difícil de concretar, però, en tot cas, dins dels dos primers decennis del segle II aC.

Fotografia aèria de la ciutat ilerconvona del Castellet de Banyoles. En primer terme, les torres pentagonals del sistema defensiu; en segon terme, el riu Ebre al seu pas per la cubeta de Móra.

Un dels elements més significatius que permeten plantejar aquesta hipòtesi és la recuperació de projectils d'artilleria de torsió dins de l'enderroc de les dues torres pentagonals. Es tracta de projectils de pedra de nou quilos i de vint centímetres de diàmetre, peces que eren llançades

amb una gran màquina anomenada *balista*, i de dards de ferro d'uns quinze centímetres de llargada (*pila catapultaria*), els quals originalment anaven units a fletxes de fusta que podien arribar als setanta centímetres i que eren llançades per màquines de torsió més petites, anomenades *catapultes*. A l'inici del segle II aC, aquesta tecnologia només podia haver estat utilitzada per tropes romanes i, en tot cas, la superfície de les torres o l'amplada de les muralles de la fortificació ibèrica no eren prou grans per allotjar màquines d'aquestes dimensions.

La destrucció violenta i generalitzada de grans assentaments ibèrics també ha estat identificada en altres jaciments propers, tot i que no és possible diferenciar si es tracta de destruccions provocades per la Segona Guerra Púnica o pel pas dels exèrcits romans durant la conquesta de l'interior de la vall de l'Ebre a l'inici del segle II aC, com per exemple en el cas dels assentaments del Coll del Moro (Gandesa) o de Sant Antoni (Calaceit). A partir de la pacificació definitiva dels territoris de l'actual Catalunya i de la part més oriental de l'Aragó, entre els anys 182 i 133 aC les legions romanes es van endinsar a la vall de l'Ebre en un nou procés de lluites contra els pobles celtibers. Però aquesta és ja una altra història.

Projectil de ferro de catapulta (*pilum catapultarium*) recuperat a l'interior del Castellet de Banyoles.

